

1937 Kuueteistkümmes aastakäik Nr. 1—2

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Joh. V. Veski
Peatoimetaja
P. Ariste

J. Mägiste
A. Raun
Toimetussekreter

Tartu 1937
Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. J. Mägiste, Läänemere-sm. keelte <i>kass, kasi, katt(i)</i> ja mõni sõna muistki kassinimedest	1
2. S. Tanning, Murdeuurimistöõ muljeid ja kogemusi	23
3. P. Ariste, Ahikotus	34
4. H. Keem, Võitlus sõna-algulise <i>h</i> vastu	38
5. P. Arumaa, Läti laensõnu lõuna-eesi murdeis II	42
6. P. Ariste, Transkriptsiooniküsimusi	50
7. R. Toona, Murdetekst Märjamaalt	53
8. Tegevuse aruandeid :	
E. Elisto, Akadeemilise Emakeele Seltsi üldaruanne 17. tegevusaasta (1936.) kohta	54
A. Kask, Murdetoimkonna 1936. a. aruanne	56
E. Elisto, „Eesti Keele“ 1936. a. aruanne	57
J. Ainelo, Nimede-eesistamise Toimkonna 1936. a. aruanne	58
9. Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid :	
E. E., Koosolek 1. okt. 1936 (dr. Ö. Beke kõne)	58
„ , Erakorraline peakoosolek 4. okt. 1936 (teadusliku sekretäri küsimusi)	59
10. Akad. Emakeele Seltsi teadusliku sekretäri kodukord	61
11. Pisiküsimusi :	
S. Aaslava, Veel kord „igapäevase leiva andmisest“	62
12. Teateid.	
Résumés. — Summarys.	
1. J. Mägiste, Sur le fennobaltique <i>kass, kasi, katt(i)</i> et quelques autres dénominations du chat	22
2. S. Tanning, Impressions et expériences d'enquête dialectologique	33
3. P. Ariste, Ahikotus	38
4. H. Keem, La lutte contre l' <i>h</i> initiale	42
5. P. Arumaa, Mots d'emprunt lettons dans les dialectes de l'Estonie du sud	50
6. P. Ariste, Sur des questions de transcription phonétique	53

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Rüütli 24, III kord.

Talitus:

Akad. Kooperat., Ülikooli 15, tel. 63.

Läänemere-sm. keelte *kass*, *kasi*, *katt(i)*
ja mõni sõna muistki kassinimetustest.

Koduloomade seas on kassi asend majanduslik-utilita-ristlikust seisukohast vaadatuna teisejärguline. Tema liha ei tarvitata, nahka ei hinnata kuigi kõrgelt ja tema kui hiirte- ja rottidepüüdja rakenduslik osatähtsus majapidamises on väga tagasihoidlik, eriti praegusel rotilõksude ja mürkide poolest üha täieneval tehnika-ajastul. Tuletagem seda meelde selle vabanduseks, et teiste koduloomade (koera, lehma, hobuse, sea, lamba jt.) nimetuste selgitamise kõrval kassinimetuste etümoloogiline selgitus on jäänud tagaplaanile, nagu unarusse. Juba Ahlqvist¹ on küll loendanud soome-ugri keelte kassinimetused ja on viidanud nende indoeuroopalisele laenpäritolule: „Daher ist es kein Wunder, dass die finnischen Völker erst durch Berührung mit den ackerbauenden Ariern dieses Thier und dessen Benennung kennen gelernt haben. Dieselbe ist f. *kissa*, *kasi*, *katti* und *kotti*, estn. *kaš* und *kat*, wot. *katti*, weps. *kaši*, liv. *kaš*, lapp. *gatto* und *katto*, mordv. *kata*, tscher. *koti*, wotj. *kotsis*, syrj. *kaš*, wog. *kadi* und *kiskä*, ostj. *kati* ... Die finnischen Formen dieses Thiernamens *kasi*, *katti* und *kotti* entsprechen den deutschen Benennungen *Kater* und *Katze*, schw. *katt* und *katta*, eng. *cat*, holl. *kat*, *katte*, fr.

¹ Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen, a. 1875, lk. 22 jj.

chat, ital. *gatto* und *gatta*, sp. *gato*, slav. *коѣъ* und *коѣѣка* (*kot* und *kōška*)⁴. Sellise ebamäärase laenulise ühtekuuluvuse viitamisega pole muidugi lmsm. kassinimetuste algupära probleem kaugeltki lahendatud lahendamise tänapäeva-ses mõttes. Jättes kõrvale teiste sm.-ugri keelte k-nimetused, on meil loendatud lmsm. k-nimetuste puhul põhjust küsida, missugusest ieur. keelest nimelt see või teine neist on laenatud. Täpsemalt ja vastuvõetavalt on Ahlqvist lahendanud ainult sm. *kissa* küsimuse (< rootsist, vrd. rootsi *kiss* jt.). K-nimetuste etümoloogiline huvi pole hoopis tähtsusetu kultuurajaloo seisukohalt, sest — nagu juba Ahlqvist on tähendanud — kass koduloomana on olnud mõeldav läänemere-soomlasil alles pääle üleminekut nomadiseerivalt metsastuskultuurilt paiksale põlluharijakultuurile. Niisiis ka k-nimetused on teatavaks alatooniks ja saatenähteks lmsm. põllundusterminoloogiale. Babüloonias juba umb. 2000 aastat e. Kr. tuntud, samuti Egiptuse muinasusus püha loomana austatud, on kass Euroopas koduloomaks saanud alles umbes IV—V sajandil p. Kr., pääle Aasia rottide sissetungi Euroopasse². Võime seepärast lmsm. k-nimetuste juurde asuda põhjendatud eelarvamusega, et kassi ja tema nime tundmine läänemere-soomlasilgi ajas ei saa üle umb. poolteise aastatuhande tagasi ulatuda. Sm.-ugri algkeelest pärandunud k-nimetuste leidmist lmsm-s niisiis pole meil oodata, liiatigi kuna soome-ugrilaste võrdlemisi põhjamaine algkodu Kesk-Venemaal pole mõeldav metskassigi ürg-kodupaigana ja kass sel alal kui ka läänemere-soomlaste hilisemais läänepoolseis asukohtades peab olema n. ö. võõrloom. Põhjendatult võime oodata, et temal kui võõrsilt saadud loomal lmsm. keelis oleksid ka võõrnimetused, laennimetused. Kust nimelt on laenatud k-nimetused eri lmsm. keeltes, seda katsumegi selgitada järgnevas, keskendades tähelepanu lmsm. laiemalt levinud k-nimetusele ja lõpuks piirdudes ainult juhuslikumate lühimärkmetega spetsiaalselt lastekeelsete jt. kitsa-alaliste k-nimetuste puhul.

² Vt. Schrader-Nehring, Reallexikon der indogerm. Altertumskunde I, lk. 362 jj-d.

1. Eesti *kass*, lv. *kašs*, sm. murd. *kassi*.

Eesti kirjakeelne ja üldrahvakeelne *kass* on tuntud juba kõigis vanemais sõnastikes³: Stahl'i Raß | Raß | kaffist, Gutslaffi Raße Raßi, Gösekeni Raße | Kas, Thor Helle kaß 'die Katze'. Muidugi ka Wiedemann'il EWb-is *kaś* g. *kaśsi* 'Katze'. Eesti rahvakeelest saame sõna *kass* esinduse kohta AES-i murdekogude⁴ põhjal järgmise pildi: *kaśsi-kassi*, g. sg. *kaśsi* Vai Utria; *kassi*, g. sg. *kassi* VNg; *kaš*, n. pl. *kassid* Lüg AES 69:60; *kaš* g. sg. *kaśsi* Kuu; *kaš*, g. sg. *kaśsi*, *kaśsi* Emm, Rei; *kaś*, g. sg. *kaśsi*, *kaśsi* VNg, Koe, Kse, Tös, PJg AES 83:48, Krj Id., VII, Khk, Jäm, Hää, Hls, Trv, San, Har, Ote AES 73:74, Vas; *kaś*, g. sg. *kaśsi*, *kaśsi* Iis, Trm, Sim AES 110:86, JMd, Hag Id., Ris, Mär, Aud AES 29:58, Tor, Plt, KJn, Plv, Krl, Rõu; *kaś*, g. sg. *kaśsi* Krk Id.; *kaš*, g. sg. *kassi*, p. sg. *kaśsi* Iis Id.; *kaśsi-* g. sg. liitsõnas, *kaśsine* 'kassist ära solgitud' Juu; *kaśsi* 'die Katze' p. sg.: *kaśsid* n. pl. Kod SUST XXXIII, lk. 23; *kaś*, ad. sg. *kaśsil*, n. pl. *kaśsid* KJn Id.; *kaś*, g. sg. *kaśsi*, p. sg. *kaśsi* Puh; p. sg. *kaśsi*, g. sg. *kaśsi* Urv AES 114:32; *kaš*, g. sg. *kaśsi* Rāp AES 94:62; *kaś*, p. sg. *kaśsi* Se Satserinna (allakirj. teateil *kaś*, g. *kaśsi* üldine setus); n. sg. *kaś* Lut; *kaś*, *ezāne kaś*, *imāne k.*, *kaśsidūk* Rõu; *kaśś* Kra^{4a}; *kaś'*, g. sg. *kaśsi* Alu. Kõigis käsikirjalisest materjalist tsiteeritud juhtumeis on sõna tähendusena antud 'kass' või (harvemini) 'Katze' või on märkusega TW (= tähendus Wiedemanni[1]) juhitud Wiedemanni sõnarm-ule. Palatalisatsiooni märkimises, nagu näeme, on esitatud ainekikus ebajärjekindlusi, eriti eL ainekikus, milles palatalisatsioon mitmel korral puudub juhtumeis, kus seda

³ Vt. s. v. Raß, Raße H. Stahl'i Anführung, Joh. Gutslaffi Observationes, H. Gösekeni Manuctio ja A. Thor Helle' Anweisung.

⁴ Tarvitatud on EKA-s leiduvaid Wiedemanni järgi kogutud sedel-sõnastikke (tsiteeritud palja kohanimede lühendiga), ideoloogilise küsitluse maise varal saadud sedelkogusid (tsiteeritud kohanimelühend + Id.) ja AES-i häälikuloolisi ülevaateid (tsiteeritud AES + vihikunumber + leheküljenr.)

^{4a} O. Kallas, Kraasna maarahvas, lk. 32.

ootaksime. Muidu aga on ainestikust ilmne, et sõna *kass* on üldeestiliselt tuntud ja tarvitusel.

Täpne vaste e. sõnal *kass* on liivis: Sjögren-Wiedemanni sõnarm. *kaš*, pl. *kašid*, Salatsi lv. *kašš* 'Katze', demin. *kaški*, pl. *kaškist*, Sal. *kaški* 'Kätzchen', Setälä teatel⁵ *kaš* 'kissa', Kettuse sõnastiku käsikirj. *kaš*, n. pl. *kaššid* id., tekstides⁶ *kaš* 'Kass' Siikrög, *kašpüoga* 'kassipoeg' Pitrög, *Kaš* 'die Katze', *kaššön* 'der Katze'.

Eestist on sama sõna laenatud s. m. s. a. a. r. e. m. u. r. d. e. i. s. s. e. Tütarσαarde ja Suursaarde kujul *kassi* 'kass'⁷, vrd. Suurσαare *kassi* 'kissa, lapsi' (lapse meelit.?), *kotikassi* ~ *-kissa* 'henkilö, joka mielellään olisi aina kotona'. Kuid ka Sise-Soomest on mõningaid teateid⁸ kõnealuse sõnakuju kaheldavaist vasteist: Hattula (Häme) *aika kasse teill_õhki!* (teil ongi õige suur koer), *kasse tse tse!* (*kasse* tarvitusel ka kassinimena), Haapavesi (Oulu lään) *kassi* 'kissa' (sõna tuntavat, kuid mitte üldiselt), Hankasalme Armisvesi (Kuopio l.) ja Pühäjärvi (Viiburi l.) *kassi* 'kissa'. Viimases kohas võiks kuidagi veel mõelda eestist laenamist, kaugemal Sise-Soomes vaevalt. Kui neid teatmeid usaldada (? vahest on vähemalt osalt murdeobjekt siin eksinud, andes vähetuntud murdekuju *kasi* asemel — vrd. ällpool — *kassi*) ja *kasse*, *kassi* tõesti on eht-rahvakeelne, peaksime arvama, et need on e.-lv. ss-ilise sõnatüübi rudimentaarseid püsijälgi soomes. Küsimus pole igatahes praegu selge, seda enam, et senised trüki-allikad⁹ kõnealust sõna soomes ei tunne (? vrd. siiski Lönnot'i Lisäviikko *kassis* 'utrop vid lindrig smäll': *kili, kili k.*).

⁵ YSÄH, lk. 238.

⁶ Kettunen, Untersuchung über die liivische Sprache I, lk. 35, 111, Loorits, ÖEST XXVIII, lk. 63, 82 jne.

⁷ Vt. E. Kirj. 1933, lk. 375.

⁸ Käesol. kirjutise käsikirjalised andmed, s. o. sm. murdeteatmed, millel pole antud tsiteerimiskohta, on saadud pr. A. Hiitonen-Haavamäe väljakirjutustena Sanakirjasäätiö (SS) arhiivist Helsingist. Kasutan siin juhust, et pr. Hiitonen-Haavamäele lahke abi eest avaldada siirast tänu.

⁹ Käsikirjalisest andmeist mainitagu veel Uusikirkko (Viiburi l.) *hiuksed o kassiillaa, kassipää* (hiukset ovat pörhöllään). See juhtum oma tähendusliku erinevuse tõttu tuleb aga ilmsesti etümoloogiliselt eraldada siin käsiteldavaist.

2. Sm. *kasi*, karj. *kaži*, aun.-lüüdi-veps. *kaži*, ja nende ning *kass(i)* etümoloogia küsimus.

Soomes esineb murdeline, kirjakeelele võõras k-nimetus *kasi* juba sõnaraamatuteגי andmeil: Renvall'il *kasi*, in 'felis catus', 'Kätze', Lönnrotil *kasi*, *kasin* 'katt (katti, kissa)' (viimases sõnarm-us vt. näiteid tema esinemisest Kalevalas ja Kantelettarest). Sm. rahvakeeles on käsikirjaliste andmete põhjal see sõna (resp. temaga moodustatud liitsõnad) tuntud järgmiselt: Ori(h)vesi *kasi*, -n 'kissa', Paltamo *kasi* 'kissa; vallaton poika tai tyttö' (*pojan kasi*), Maaninka *kaš*, -in 'kissa' halv. (*kissō häökkūvat kašikš*), *kašimpöeka* 'kissanpoika': vanasn. *kissa kttelle' ellä, k-ka kâönistelle, köera peätä silitelle*, harva *kašinkul'ta, -llan* (kiviliiik), Kuopio *ka|š, -'si(n)* 'kissa', Kaavi *kasinkulta* (hõbedakarva kiviliiik), Leppävirta *ka's, -in* 'kissa', Heinävesi *kaš, -in* 'Kissa. Hyppyri hevonen, lammas ym. elukat', Ilomantsi *kaš, -in* 'kissa', 'pahaillinen ihminen' (*Seun koko kaš* 'Se on koko kasi = ilkiö'), Pälkjärvi van. *kasi, -n* 'kissa', *kasinkulta* 'kissankulta' (kaljus metallitaoline osa), Juva *kasi* 'kissa', '...kissan haukkumanimi', Parikkala halv. *kaš, -in ~ n. sg. kaši* 'vanha kissan nimitys' (harva esinev), 'huononpäiväinen, laiha ja huoltunut eläin, esim. hevonen', männä *kašiks* (luuskaksi hevonen), kohanm. *Kasin niem*, van. *kašinkulta* 'kissankulta eli kiille (kivilaji)', Lemi kõnekäämus *ku kaši(n) kissat ~ kašikissat* (hulgaga, parves minejate kohta öeldud). Trükiteatmeist mainitagu Jääski¹⁰ (? Kirvu) p. pl. *kasikultavuorii*. Sõnakuju *kasi, kaš* jne. on ilmsesti idasoomeline, savo- ja Sm. karjalamura deline, kuna kasutada-olnud materjalis on ainult paar teadet (Punkalaidun, Orivesi) tema esinemisest läänesm. murdealal. Sõna idasoomelisusele viitavad ka mõned trükitud rahvaluulekeelest põimitud näited^{10a}: *Kas* Savo Anttola, Puumala, *Kas' ~ Kasi* Joroinen, *Kasi* Juva ja Põhja-Pohjanmaa Pühäntä jne. Aga ka idasoomes on sõna, nagu nägime juba

¹⁰ U. T. Sirelius, Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta, lk. 65.

^{10a} Suomen Kansan Vanhat Runot VI, 1, lk. 585, 165 ja XII, 1 (lk. noteerimata, Pühäntä).

andmestiku esitamisel, vananemas, kohati kassi jm. looma, isegi inimese sõimunimeks muutumas. Tuntav ja arusaadav on *kasi* vist küll mitmel pool läänesoomes, nagu seda on Isojoe murde kohta konstateeritud vastavas murdesõnadekogus s. v. *kasi*: „saadakse aru, võimalikult naljatooniline“.

Kuju *kasi* järglastena leiame karjalas *kaši, kasi, kaži, kazi* ja selle tuletisi. Trükitud allikate põhjal mainitagu Genetzi¹¹ järgi *kazi* 'kissa' (sõnastikus), Semssärvi *kaži*, g. sg. -n, allat. sg. -lla, E. Leskise¹² järgi Tveri (Võšni Volotšok) ak. sg. *kazizen* 'kassikese', n. sg. *kazi|ne, -zella*, (Bežetsk, Tolmatšu) *kazilla*, p. sg. *kazie*, n. sg. *kazi*, Novgorodi karj. (Tihvin, Tarantajev) *kaži*, all. sg. *šanō kazilla*, abess. sg. *kazitta*, p. sg. *kažię*, demin. *kažiņe, kažiņ ke* 'kassiga', karjala kirjakeelest¹³ *kazin poigane* 'kassipojake', adess. sg. *Kazilla*. Käsikirjalisest ainekust¹⁴ lisandub: Kiestinki (üles märgitud Petsamos) *kasji, -iñ, -ię* 'kissa', Uhtua *kaši, -n* id., Jüskjärvi-Suopaisvaara *kaži* id., Rukajärvi (*izäkaži-*) ja Repola *kaži* id., Porajärvi (Ojansuu käsikirj.) *kazid kmitäh* 'kassid aelevad', Ilomantsi *kazi, -n* id., Tver *kaži, -n* id., *kažiņkarva* 'märkäarakko...'. Kuju *kasi* on J. Lukkarise käsikirj. teatel omane ka Kattila kr. kat. ingerlasile, selle tundmist osutab ka ingeri rahvaluule^{14a}, näit. Moloskovitsa-Türö *Kasillesi* (sinu kassile), *kasin pojalle* (kassi pojale). Karj.-aunuse rahvaluules^{14b} see tavaliselt esineb soomepärasel kirjaviihis *kasi*, näit. *Kasi* Kiimavaara, g. sg. *Kasin, kasin* Repola, Rukajärvi jne.

Aunuse keelele lähemal asetsevais lõuna-karj. murdeis seevastu leiame kuju *kaži* (resp. selle tuletisi või liit moodustisi)¹⁴: Paadene, Tungua ja aunusepärase Suojärve *kaži, -n* 'kissa', Suoj. *izäffšü kaži - izäkaži* 'isane kass', *emäffšü*

¹¹ TVKK, lk. 90 ja 19.

¹² Karjalan kielen näytteitä I, lk. 72, 73, 75, 80, 81, 105, 107, 110, 127, 128.

¹³ J. J. Fortunatova, Luvenda kniiga, Toine cuasti² (1934), lk. 48.

¹⁴ Järgnevad põimingud, millede tsiteerimiskohta ei anta, Suomalaisen Kirjall. Seura (SKS) arhiivist on teinud pr. A. Hiitonen-Haavamae.

^{14a} Suomen Kansan Vanhat Runot IV, 1, lk. 486.

^{14b} Sama t. II, lk. 206, 413 ja 427.

kaži ~ *emäkaži* 'emane kass', *salvettu kaži* 'kohikass', dem. *kažiini*. Sama esindus (*kazi* kõrval) on harvemana omane ka Tveri karj-le¹⁵: Bezetsk, Tolmatšu *kaži* 'kass'. Aunuses valitseb üldiselt ž-line sõnakuju juba Genetzi¹⁶ teatega alates, mis konstateerib aun. *kaži* 'kissa'. Trükitud materjalist esitatagu edasi andmeid Leskise¹⁷ järgi: Njekkula-Riipuškala *kaži*, dem. *kažiine*, Säämäjärvi *kaži*, *kažiks müttiä* 'kassiks muutus', Salmi *kaži šizälis* 'kass põues', Impilahti *kažiņ sūh* 'kassi suhu', Suistamo *kažin lapsi* 'kassi „laps“ p. sg. *kažię*, (õieti karj. murdeks loetav) Suojärvi *kaži*. Sama olukord peegeldub SKS-i käsikirjalises ainestikus, mille järgi ž-line kuju on ainuline aunuses ja aunuslikes Soome karj. murdeis: Tulemajärvi, Säämäjärvi, Njekkula-Riipuškala, Suistamo *kaži* 'kissa', Nj.-Riipuškala dem. *kažiine*, *kažiņkädän* 'kissankäpäälä', *emätšsu kaži* (naaras k.) ~ *emäkaži* (jolla on poikasia), Säämäj. dem. *kažiine*, -zēn, NB tuletusverb *kaživuo* 'saada kissat, kissoja' (vrd. sama Suoj. tähenduses 'saada kissoja tarpeeksi'), Videle *kažinnahku* 'kissannahka', Salmi *kaži*, -n ~ *kaži* 'kissa'.

Lüüdis on nagu aunuseski ainuesinduseks ž-line sõnakuju: Suoju¹⁸ *antī kaži i koir* 'Antoivat kissan ja koiran', *kaži da kukoi* 'kissa ja kukko', *ot... kaži* 'otti kissan', Mundjärvi¹⁹ *kaži, kažiņkel* 'kassiga'. Sama lugu on vepsa kõigis murdeis ja kõigis kasutada olevais allikais: Ahlqvistil²⁰ *kaši*, -d katt. F. kasi, kissa. R. котъ, кошка', Kettuse järgi vepsL-s²¹ *kaži* 'kass', *mä zastaviņ kažin* 'minä panen puolestani kissan', n. pl. *kažid* 'kissat', vepsK-s Kettuse-Siro' teateil²²: Petsoil *iššeiņ kažiine* 'kissani', Ladv

¹⁵ Vt. Karjalan kielen näytteitä I, lk. 80, 92.

¹⁶ TAK, lk. 55.

¹⁷ Karjalan kielen näytteitä II, lk. 13, 66, 86, 100, 106, 116, 135.

¹⁸ Vt. Ojansuu-Kujola-Kalima-Kettuse Lyydiläisiä kielennäytteitä, lk. 33, 49, 36.

¹⁹ Karjalan kielen näytteitä II, lk. 79, 80. Sääl lk. 79 esinev *kazi* (kõrvuti *kaži*'ga) on vist küll trükiviga.

²⁰ Anteckningar, lk. 88.

²¹ LVHA I, lk. 31, 33, 77, Näytteitä etelävepsästä II, lk. 12, 30.

²² Näytteitä vepsän murteista, lk. 60, 90, 110, 111, 138, 144, 163, 186, 187, 172.

kaži 'kissa', Šimģärv *kaži*, dem. *kažiņe*, *kaži*, p. sg. *kažid* id., Pervakei *kažiņe*, *kaži*, *kaži* id., Pervakei-Kaleg *kažižēle* 'Kissalle', vepsK kirjakeeles²³ *sai tubaretkan alpei kažin* 'sai tabureti alt kassi', *kažidme* 'kassiga'. L. Posti' käsikirjalisis materjales vepsK Järviši (Озеркү) külast leidub *kaži*: *vallasfiba kažin* 'rakendasid ette kassi'.

Sõna *kass(i)* - *kasi* esinemisest lmsm. keelis ülevaate saanud, võime asuda tema algupära küsimuse arutlemisele. Ebaootuspärasest -ss- ~ -s- vaheldusest hoolimata need kaks teisendit peavad lähtunud olema samast etimoloogilisest allikast; selle seisukoha võime *a priori* võtta lähtepunktiks, arvestades nende kahe variandi suurt häälikulist lähedust ja semasioloogilist täielikku kattuvust. Sõna pole saadud osutada soome-ugriliseks, küll aga on (vrd. eespool A h l - q v i s t) ebamääraselt viideldud tema pärinemisele indo-euroopa keelist. Küsimus on, kust nimelt ta on laenatud, millisest läänemere-soomlaste naaberkeelest. Balti ega germ. keeled ei saa laenuandjatena kõne alla tulla, sest neis²⁴ on vastava sõna sisekonsonandiks -t- (vrd. läti *kakis* < *kat-*, leedu *katė*, saksa *Katze*, muinasülemsaksa *kazza*, muinas-skand. *koþtr* jne. < *katt-*). Jääb järele läänemere-sm. keelte idanaaber vene k., kust leiame sibilandiliseks lähtekohaks sobivaid vasteid²⁵: *кошка* 'самка котá... ', *кошка домашняя* '*felis domestica*', deminutiivid *кошара* (Ostrov, Pihkva), *кошечка*, *кошá* 'котенокъ' (lõuna-venes), *кошурá*, *кошурка*. Kriitilisi slaavi (> lmsm.) laenude uurijaid on sellest igal vene keele oskajal meelde kerkivast võrdlusest (*кошка* - *kass*) hoiduma sundinud vist küll see asjaolu, et *kass(i)*-kujule oodatavat täpset, laitmatut vastet (*кошъ resp. *кошь) vene murdeis pole konstateeritud. Üldtuttav vn. *кошка* muidugi oleks andnud lmsm-s tüve **kask-* (resp. hiljemini laenatuna **kosk-*), nii et see ei saa laenuoriginaa-

²³ Vt. F. A. Andrejev, Literaturnij hrestomatij, lk. 13.

²⁴ Vt. Endzelin, Lettische Grammatik, lk. 113 (§ 76), Mühlenschach-Endzelin, Latviešu valodas vārdnīca II, s. v. *kakis*, Kluge, EtWb.⁹, s. v. *Katze*.

²⁵ Vt. Vene Teadusteakadeemia Словарь русского языка s. vv. Etimoloogia kohta vt. Berneker, EtWb. I, s. v. *košъ*.

lina loomulikult küsimusse tulla. Kuid arvestades *kou*-tüve esinemist mitmesuguseis tuletistes, tohime vahest arvestada niisugust laenamiskäiku, et on laenatud ainult abstraheeritud tüveosa, kuna sufiksiosa (lõpposa) on korvatud *i*-ga, mis lmsm. keeltes on küllalt tuntud tüvevokaal (ms. ka deminutiivsufiks²⁶ eriti lastekeelseis sõnades, milledega kassi kui kodulooma nimetus võis kergesti liituda). Sõna lõpposa seda laadi vabama käsitletu näiteina võrreldagu slaavi laenudest²⁷ sm. *massi* (~ *massina*) < *мошна* ja *toveri* (~ *toveritsa*) < *товарищъ*. Siin võiks meil tegu olla vanemasse (muinasvene) laenukihti kuuluva laensõnaga, sest nagu viimasteski vastab siin vn. *o*-le lmsm. *a* ja *u*-le *-ss-*, niisiis *kou*- > *kass(i)* nagu äsjases sõnas *massi(na)* < *мошна*²⁸.

See sõnaseletus-katse komplitseerub veelgi, kui tahame, nagu juba tähendasime, samast *kou*-tüvest lähtunuks pidada ka sm.-karj.-aun.-lüüdi-vepsa üksik-*s*-ilist *kasi* (> *kazi*, *kaži* jne.)-sõna. Meil pole kindlaid omi algsoomelisi *-ss-* tüvelisi sõnu²⁹, nii et võimaliku algsm. tüve *-ss-* ajalugu pole saadud jälgida. Teatavais morfoloogilisis ühendusis *sn* > *ss* assimilisatsiooni teel sündinud (vrd. sm. *tässä*, *toissa*, *juossut* jne.)³⁰ *-ss-* on küll juba kindlasti varas-algsoomeline, ja selles esineb ka tänini-seletamatut *-ss-* ~ *-s-* vaheldust³¹ (näit. sm. inessiives *josa* ~ *jossa*), kuid sõnas *kass(i)* ~ *kasi* esineva vahelduse mõistmiseks saame seda vaevalt paralleelina kasutada. On küll kahtlevalt juhitud tähelepanu sellele, et ühes võib-olla võrdlemisi varases slaavi laensõnas vadjas *s* (> *z*) vastab vene originaali *u*-le (*viizinä* : *viizinämarja* 'kirsche' < *вишня, вишенья*)³², kuid see on ka kõik, mida seni on saadud esitada (muinas-)vn. *-u-* ~ lmsm. *-s-* vastavuse kinnituseks. Siin päälegi *s*-iga substitueeritud

²⁶ Vt. allakirj. „*oi-*, *ei-*deminutiivid“, lk. 206 jj-d.

²⁷ Vt. Mikko la, BWS, lk. 142, 38, 169.

²⁸ Häälikuliste vastavuste kohta vrd. Mikko la, m. t., lk. 36 ja Kalima, FUF XVI, lk. 234–5.

²⁹ Vrd. siiski etümoloogiliselt tumedat lv. *nušš*, prees. *nušūb*, e. *nussima*, sm. *nussia* 'coire'.

³⁰ Vt. Setälä, YSÄH, lk. 411–412.

³¹ Sama t., lk. 227.

³² Vt. Kalima, tsit. teos, lk. 235, joone all.

u (= *š*) järgneb pikale vokaalile. Kõiki neid kahtlusi silmas pidades tohime siiski vahest *kass(i) ~ kasi* vahelduse puhul väita: (hilis-)algsome tüve *-ss-*i harulduse tõttu võis ehk vn. *u* substituutsioonihäälikuks temale lähedasema *-ss-*i kõrval olla üksikuil kordadel ka *-s-*, ja nii just kirde-läänemere-sm. laensõnas *kasi*. Kuna muinasvenest laenamine toimus juba läänemere-soomlaste hajumise ajajärgul, võis *ss-*lise (eesti-iv.) ja *s-*lise (kirde-lmsm.) sõnakuju laenamine sündida paralleelselt, eraldi. Muide siiski näeme *-ss- ~ -s-* vaheldust ka sm. *kissa*-sõnas ja selle lastekeelses vastes *kisu* (vt. edasi lk. 16), nii et ka vaheldus *kassi ~ kasi* võiks viimaks ehk seletuda selle sõna sagedast lastekeelde kuuluvusest.

Aun.-lüüdi-vepsa sibilandi esinduses aga on veelgi midagi, millest ei saa mööda minna ja mis omalt poolt üha komplitseerib käsitledavat etümoloogiat. Karjalas on *-s-*, *-š-*, *-ž-*, *-z-* esindus (*kazi* jne., mitte *-š-*, *-ž-*) ootuspärane, sest *i* ees on (tõsi küll, paiguti, mitte üldiselt) karj-s³³ esinemas need sibilandid (mitte *š*, *ž*), võrreldagu näit. *Genetzi*³⁴ sõnastikus esinevaid sõnu *kuzi*, *vezi-*, *käzi-*, *lužikka*, *kozittše-*. Selle kõrval on karj-s paiguti ja vaheldumisi *i* ees ka *-s-*, *-z-* > *-š-*, *-ž-* ks muutumist (näit. *Genetzi* *kuuzi-kuuži*, *eñži* jt.), nii et ka ülemal-konstateeritud karj. murdeline *kaži* ei ärata võõristust. Lüüdis on *ž-*line kuju (*kaži*, *kaži*) ootuspärane³⁵ ainult selle keeleala põhjaosas, kuna lõuna-lüüdis ootaksime *kaži*-tüüpi, mida pole seni konstateeritud. Ebaootuspärane on seevastu *kaži*, *kaži* (*z-*lise sõna asemel) kogu aunuses³⁶, lõunapoolses lüüdis ja kogu vepsas, kus *i* ees ootaksime *z-*d või *ž-*d. *Kettunen*³⁷ peab vepsa *ž-*list kuju vahest karj-st laenatuks. Laenuandjana võiks, nagu äsja nägime, küsimusse tulla ka põhja-lüüdi. Muidugi ka aun. *kaži* peaks niisugusel korral olema karj. resp. lüüdi

³³ Vt. *Setälä*, *YSÄH*, lk. 232 ja *Ojansuu*, *KAÄH*, lk. 37.

³⁴ *TVKK*.

³⁵ Vt. *I. Härkönen*, *Karjalan kirja* 2, lk. 529.

³⁶ Vt. aun. *ž* esinemise eeldusi *Setälä*, m. t., lk. 233 ja *Ojansuu*, l. c.

³⁷ *LVHA* I, lk. 77.

laen. Kuid seda keerulist laenamiskäiku polegi vahest tarvis oletada, kui arvestada võimalust, et vepsa (ka aunuse?) ebaootuspärane *-ž-* (vrd. *māžotada* 'puruks lüüa') oleks algsema afrikaadi järglane (vrd. Suoj. karj. *māḏžendeä* 'panna mäsäksi, ...' jm.)³⁸. See esialgu veel ligemalt selgitamata, kuid allakirjutanulgi kogunenud lisamaterjalide põhjal usutav afrikaadivõimalus lubab oletada, et ka *kaži*-sõnas on võinud vahest olla aun.-lüüdi-vepsa algmurdes sekundaarne afrikaat, mille tekkimine on ehk olnud seotud tema lastekeelis-deskriptiivse iseloomuga (vrd. vepsL *kužu* 'kutsikas'³⁹ ~ e. *kufs*, *kufsikas*).

Käsiteldav sõna on karj-aunusest või vepsast laenatud sürj. keelde umb. XI–XII sajandil p. Kr. — sürj. USLLe *kas* 'kissa', nagu sellest viimati on kirjutanud Uotila⁴⁰. Selle uurija arvates pole helitu *s* sürj. sõnas ootuspärane, ootaksime *ž*-d (vrd. karj. *kazi*). Kuid sürj. *s* võib olla algupärase afrikaadi vaste⁴¹. Kas ta ei võiks olla laenafrikaadi vaste ka käsiteldavas *kas*-sõnas? Olgu sellele võimalusele õige ettevaatlikult viidatud. Lüüdi-aun.-vepsa *kaži*-sõna kunagine afrikaadilisus võiks ehk niisiis nõrka tuge saada ka sürj-sse rännanud laenult. Teine võimalus, et kirde-lmsm. keelis oleks kunagi nagu eestis-liiviski kõnealune sõna olnud *ss*-line (lmsm. *-ss* = sürj. *-s*) ja et selles oleks pärast XI–XII sajandit sündinud *ss*-i lühenemine, oleks ülemal-õeldu ja selliste karj.-aun.-lüüdi-vepsa *ss*-i lühene-mise paralleelide puudumise tõttu veel vähem usutav.

Kokkuvõtteks: *kass(i)*-, *kasi*-sõna seletamise katsel pörkame kokku tõesti nii mitmete raskustega, et kriitilisel etümoloogidel on küll põhjust olnud sellest kõrvale hoiduda. Kuid ta on siiski ikka niivõrd tähtis kultuursõna, et ebakriitiliseks saamise hädahoju kiuste ta viimaks ometi tuleb võtta arutlemisele. Seda arvestades ongi kirjutatud eelnevad read.

³⁸ Vt. Kalima, Suomi V j. 10. o., lk. 199–200.

³⁹ Kettunen, LVHA II, lk. 99.

⁴⁰ Vir. 1936, lk. 199–207, eriti *kas*-sõna kohta vt. lk. 199, 206.

⁴¹ Vt. Uotila, SUST LXV, lk. 143 jj-d.

3. Sm.-vadja *katti*, e. *katt* ja nende päritolu.

Kõnesolev sm. murdeline k-nimetus leidub sõnaraamatuis kujul *katti*: Renvallil *katti*, tin 'felis domest.', 'Katze', Lõnnrottil *katti*, *katin* 'katt (*catus domesticus* kissa)'. Tema esinemisest sm. rahvakeeles saame Sanakirjasäätiöst kasutada olevate ainestike põhjal järgmise pildi: Pühamaa *ka|t|t(i)*, -*ti(n)* halv. 'kissa', Laitila *ka|t|*, -*ti* 'katti', *katimpoik* 'katinpoika', Perniö *ka|t|t(i)*, -*ti(n)* 'katti', *katinqult(a)* 'eräs kivilaji (kiillesirut)', Keuruu *katirreikä* 'hiire-, õhuauk vundamendis', Pornainen *katin häntä* 'kissan häntä', Mürskülä *ka|ti*, -*in* 'kissa' harv., Iitti-Jaala id., Mäntüharju kõnekäänd *kattoohan kattikin kuninkaan silmiin* 'vaatab ju kasski kuningale silmi', Hausjärvi *ka|ti*, -*i(n)* 'katti', 'kissa', Hattula kõnek. *miksikä katti sen nahär rept, katinqulta* 'katinkulta', Ori(h)vesi *ka|ti*, -*in* '*Catus domesticus*', *katinliako* '*Lycopodium clavat.*', -*käpälä* 'kissankäpälä', Jämsä *ka|ti* -*in* 'kissa', harilik kõnekäänus *vetäd katinsapaa*, Punkalaidun vanasõnas *ka-ttikin* 'kasski', *katinqulta* 'kissankulta', Pori ja P. ümbrus *katti* 'kissa', *katipoika* 'kissanpoika', Kurikka nalj. *katti* 'kissa', *katim.paskaa*, Hämeenkurö *katilliako* '*Lycopodium clavat.*', Isojoki *katti* '*Felis domest.*, kissa', vulg. *katinkäpälä*, Lapua, Hailuoto, Kannus (harv.), Nivala (tuntud, mitte tarvitatud) *katti* 'kissa', Ruija-Jüükeä *katikulta* (kivis), Maaninka *katti*, g. *ka|fin* 'kissa', kassi kutse *katti katti!* Kuopio harv. *ka|ti*, -*i(n)* 'kissa', *kissa katimpoeka, katihhäntä* 'kissanhäntä', Kangasniemi (kaunis harv.), Heinävesi *katti* 'kissa', Heinäv. harv. *katinqulta*, Kangasn. *ka|fin.paskō*, Juva *ka|*, -*in* 'kissa' harv., naljatoonis, Parikkala harv. *katti* id., Joutsa *kati(n)|häntä*, -*poeka* 'kissanhäntä, -poika', Lemi harv. *ka|tti*, -*ti(n)*, *niñku ka|tikissat* (hääs vahekorras olevaist inimesist). Trükitud andmeina märgitagu Kemi⁴² p. sg. *katinkultaa*, edela-soome⁴³ Aura p. sg. *kattii* 'kassi', Mүнämäki *katti* id., Marttila *katimpoika*, Laitila g. sg. *kati*, Karuna p. sg. *katti*. Andmete

⁴² K. Cannelin, Tutkimus Kemän kielenmurteesta, lk. 75.

⁴³ Järgnevad näited L. Posti toimet. teosest Varsinais-Suomen sananparsia, lk. 60, 62, 71, 74.

lünklikkusest hoolimata näikse äsjaesitatust selguvat, et *katti* on lääne-sm. murrete sõna, säälgi kohati juba vana-
nev, (kassi) söimunimetuseks muutuv. Ida-soomes (Kuopio, Kangasniemi jne.) harilikult ta märgitakse vähetarvitatavaks. Võib arvata, et ta sinna on tunginud läänepoolse laenuna võrdlemisi hilisel ajal. Rahvalauludes teda siiski esineb kaunis sagedasti ka Ida-Soomes, näit.^{43a} *Katti, katti* Savo Lappeel, Joroisis jm., Lääne-Soomest muidugi rääkimata. Seda *katti*-sn. läänesoomelisust arvestades on tõenäone, et ta on soomes võrdlemisi hiline rootsi laen, nagu seda on ka arvanud H. J. Streng⁴⁴ tema vana sm. kirjakeele vas-
teid käsitles (vrd. vanema uusrootsik. *katt, katta* 'aelurus, felis').

Sm. *katti*-sõna siinkohal ligemalt käsitlema ja tema tuntud rootsi päritolu meelde tuletama sunnib meid see asjaolu, et temal on hämmastavalt täpsed häälikulised vasted eestis ja vadjas. Nimelt eestis leidub Hupel'i Sprachlehre² sõnastiku teatel *kat, ti* 'die Katze' (Peipsi ranniku murd.), samuti Wiedemanni EWb-i järgi Peipsi ranniku ja 'Tartu murde' (Pp, d) sõnana *katt, g. kati* = *kaśś* 'Katze'. Praegusest e. rahvakeelest kahjuks andmed täiesti puuduvad, järelikult võib ta sääl olla kas väga haruldane või juba hoopis ununenud. Vadjas on kõnesolev k-nimetus olnud tuntud juba hiljemalt XV saj. I poolel, sest ta leidub kreevinite keele jäänustes⁴⁵ kujul *katt, katte* 'Katze' (~ *kaĳke*, millest allpool lk. 21). Ka hilisemais spetsiaalvadja ülestähendusis see sõna on üldine: P. S. Pallas'e Vocabularia comparativa's (a. 1787—9)⁴⁶ Kaprio ja Kattila ümbr. vadja murd. *Комъ Кáммы*, Ahlqvistil⁴⁷ *katti* 'katt. E. kat o.

^{43a} Suomen Kansan Vanhat Runot VI, 1, lk. 584, 160.

⁴⁴ Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanh. suomen kirjakeielessä, lk. 57. Rootsi *katt*-sõna etümoloogia kohta vt. H. S. Falk ja A. Torp, Norwegisch-dänisches etymol. Wörterbuch s. v. *kat*. Viimases töös on ka sm. *katti*-sõnale tähelepanu juhitud. Vrd. ka F. Kluge, EtWb.⁹ s. v. *Katze*.

⁴⁵ Vt. Wiedemann, Über die Nationalität und die Sprache der... Kreewinen in Kurland, lk. 89.

⁴⁶ Vt. Ariste, ÕESArm. 1935, lk. 20, 24.

⁴⁷ Wotisk grammatik, lk. 128 (sõnastikus).

kaś, F. kissa o. kasi', Kettuse⁴⁸ andmeil *katti* 'kissa', vadja rahvaluules Setälä⁴⁹ järgi Kattila *Miä kanat kattilē*, *Katti mi.λλē kagrō* 'mina kalad kassile, kass mulle kaeru', vadja tekstides⁵⁰ Katt. ja Pummala *katti* 'kissa', Pumm. *vetamma katt* 'Otamme kissan', vadjl Ikäpäivä *kuttsu katt* 'kutsui kissan', n. sg. *katti*, D. Tsvetkovi käsikirj. sõnakogus Jõepära *kałtti*, *-ti* 'kass (кошка)', *katti urizev* 'кот мурлыкает'.

Hoolimata ühelt poolt sm. ilmselt rootsipärase *katti* ja teiselt poolt eesti-vadja *katt*-, *katti*-sõna täpsest häälikulisest ja semasioloogilisest ühtimisest on raske neid kolme seletada ühest ja samast laenulähtekohast, s. o. rootsi keelest. Sest vadjas pole mõeldavad otsesed rootsi laenud juba XV sajandil, s. o. enne Rootsi vallutuse aega (mis teatavasti algas 1580-ndail aastail) Ingerimaal. Kaudse rootsi laenuna, s. o. (päämiselt) Ida-Soomest Ingerisse siirdunud luterlaste vahendusel saaduna, oleks *katti* vadjas vaevalt mõeldav ehk juba XIV saj. algupoolest, õieti siiski vist küll kujuteldav alles XVI saj. lõpust alates, millal Rootsi vallutuse järele Ingerisse hakkas tulvuma soomlasi-koloniste (ise küsimus, ja päälegi kahtlane, on selle põhjal, mida eespool sm. *katti*-sõna geograafilist levikut jälgides nägime, kas *katti* juba tol ajal esines Kagu-Soomes, kust esmajoones tuli koloniste). Ent sõna *katt*, *katte* kreevineil esinemisest peaksime küll võima järeldada, et ta vadjas on olnud juba enne XV saj. algupoolt. Lisaks veel tema (? kunagine) esinemine vadjale lähedas kirde-eestis, mille tõepärasuses teadete vähesusest hoolimata pole põhjust kahelda, sunnib oletama, et meil siin on tegu vanema kui XVI saj. lõpult pärineva eesti-vadja ühissõnaga. Nende kaalutluste najal, kuigi eesti-vadja *katt(i)*-sõna eraldamine üllatavalt sarnasest sm. *katti*'st võiks näida eriskummaline, kerkib esile see tõsiselt arvestatav võimalus, et e. *kałt* ja vadja *katti* lmsm. vanema sõnana

⁴⁸ VKÄH², lk. 20.

⁴⁹ SKVR IV, 3, lk. 748.

⁵⁰ Kettunen-Posti, Näytteitä vatjan kielestä, lk. 20, 88, 71, 118.

on hilisemaid muinasvene laene, vrd. vn. *комѣ*, g. *комѣ* 'Kater', poola *kot* id. jne.⁵¹. Häälikulise vastavuse suhtes (eriti *o* — *a*, *-o* — *i*) vrd. sm. *pappi*, e. *papp* < *нонѣ* jt.⁵².

4. Sm. *kissa*, e. *kiisu*, *tiisu* ja *kitu*.

Muude lmsm. k-nimetuste kohta pole allakirjutanul kogutud andmeid murdegeograafilise jälgimise mõttes, nagu seda oli eelkäsiteldud *kass(i)*, *kasi* ja *katt(i)* kohta. K-nimetustest lmsm. keelis ülevaatlikuma, kuigi täielikkusele mitte pretendeeriva pildi saamiseks võtame järgnevas siiski kõne alla rea k-nimetusi ja -meelitusi, millede kohta on materjale silma puutunud. Kõige enam andmeid on kasutada olnud sm. *kissa*, e. *kiisu*, *tiisu* ja *kitu* jälgimiseks, vaadeldes seepärast esmalt neid.

Levinenuimaid lmsm. k-nimetusi on põhjagerm. (rootsi) päritoluga⁵³ sm. *kissa*, vrd. eespool lk. 2, Renvalli sõnarm. *kissa*, *an* ~ (*i*-deminutiivne) *kissi*, in 'felis catus', 'Katze (katti)', *kiss* 'vox alliciendi feles', Lönneroti *kissa* 'katt, kisse'. Kätesattunud trükitud rahvakeeleandmeist mainitagu: Halikko⁵⁴ *sais... kissa* 'saaks... kassi', n. sg. *kiss*, Põhja-Pohjanmaa rannamurd.⁵⁵ *kissa sūsa* 'kassi suus', Rosona ing. murd.⁵⁶ *kissal* 'kassil', *kissa* 'kass', Vanaja⁵⁷ *vīs kissā*, Vesilahti (Pirkkala) n. sg. *kissa*, Kuorevesi *ki-sseh häntä* 'kassi saba', *kissa* n. sg., Oulu *kissan sūsa*, Ilomantsi n. sg. *kissa*, Ruskeala *kissa* id., Vahto⁵⁸ (?Vampula) *kissalles* 'oma kassile', Karuna *Kissa*, Marttila p. sg. *kissaa*,

⁵¹ Etümoloogiat vt. E. Bernekeri Slavisches etymol. Wörterbuch I, s. v. *kotš*

⁵² Vt. Mikkola, BWS, lk. 36 ja 72.

⁵³ Vt. juba Ahlqvist, Kulturwörter, lk. 22—3. Rootsi vasteid (*kis*, *kisse*) ja nende etümoloogiat vt. Falk-Torpi Norweg.-dänisches etym. Wörterbuch, s. v. *Kiss*.

⁵⁴ J. G. Toivonen, Tutkimus Halikon kielestä, lk. 93, 98.

⁵⁵ J. H. Vennola, Äänneopillisia havainnoita..., lk. 75.

⁵⁶ Allakirj., Rosona murde pääjooned, lk. 43, 68.

⁵⁷ See näide ja järgnevad on pärit Kettuse teosest Suomen murteet I, lk. 34, 44, 51, 121, 191, 200.

⁵⁸ See ja järgnevad näited on pärit L. Posti toimetatud tööst Varsinais-Suomen sananparsia, lk. 63, 71, 72, 74.

Münämäki *kissaki*, Ülistaro⁵⁹ *kissin suuhun*, Ilmajoki *kissin suus*, *kissillä*, Seinäjoki *kissin liha*, Härmä *kissi* n. sg., Ilmaj. *kissa*, Kurikka *kissan poikaa*, Kuortane g. sg. *kissan*. Juhuslikest käsikirjalisist (Sanakirjasäätiö) murdeandmeist lisatagu: Pühämaa n. sg. *kis*, Maaninka, Kuopio, Lemi *kissa* id. Sõna *kissa* resp. *kissi*⁶⁰ on, välja arvatud vahest ainult kõige vanem generatsioon, tarvitusel nähtavasti kogu sm. keele alal ja sellisena ta on saanud ka sm. kirjakeele ainuomaseks k-nimetuseks. Sedasama saame konstateerida ka sm. rahvalaulude keelt jälgides, näit.^{60a} kas või Savo Puumala, Juva, Joroinen *kissa*, Põhja-Pohjanmaa Hailuoto n. pl. *kissat* jne. Ka ingeri sm. rahvaluules^{60b} on *kissa* üldine, näit. g. sg. *Kissan* Venjoki, Medussi, Hevaa, n. sg. *Kissa*, *kissa* Kaprio jne. Lastekeelse meelituskujuna on soomes tuntud *kisu*, näit. Somerol, Ulvilas, Nakkilas ja Türvääl⁶¹, aga ka Eesti Ingeris AES-i A. Angere sõnastiku järgi (> Jõepära vadj. *kišu*?). Üldsoomeliselt levinuna *kissa* on laenatud soomest ka naabersugukeelisse nii lõunas kui idas, nagu näitavad järgmised andmed: eestis (eriti vanema põlve keeles) Viru rannamurd. AES-i (EKA) andmeil Vai, Hlj *kišsa* ~ *kissa* 'kass', Lüg *kišša* id., vadjas Kukkosi murd.⁶² *kissa* 'kissa', *kissanta* 'kissalta', Soome karj.-aun. segamurdeis⁶³ Impilahti p. sg. *kissuq*, Suistamo n. sg. *kissa*. Ka Vene karj.-aunuses on sõna tuntud, vähemalt rahvaluules, näit.^{63a} *kissasella* (= kassikesel) Tulemajärvi, *Kissa* Repola.

Sm. *kissa*'le ja selle laenjärglasile väga lähedasena näib eestis, eriti eP-s üldiselt tuntud kassi meelitusnimi (Wiede-

⁵⁹ See ja järgnevad näited on pärit Va a s a n J a a k k o o (J. O. Ikola') teosest Eteläpohjalaisia sananparsia, lk. 3, 19, 27, 82, 146, 25, 61, 91.

⁶⁰ Lisateatmeid *kissi*-kujust allakirjut. „oi-, ei-deminutiivides“, lk. 208, selle sufiksist säälsam., lk. 206—210.

^{60a} Suomen Kansan Vanhat Runot VI, 1, lk. 585, 165, 160 ja XII, 1, lk. 348.

^{60b} Sama t. IV, 1, lk. 221, 559, 598, 303, 446 jne.

⁶¹ Vt. allakirj. „oi-, ei-deminutiivid“, lk. 213, vadj. *kišu* kohta (<? vn. *киска*) ibid. lk. 211.

⁶² Kettunen-Posti, Näytteitä vatjan kielestä, lk. 173.

⁶³ Leskinen, Karjalan kielen näytteitä II, lk. 101, 106, 112.

^{63a} Suomen Kansan Vanhat Runot II, lk. 520, 421.

manni EWb-is) *ktsu* 'Katze, Miezchen; — Lockruf für Katzen', dem. *ktsukene*, *kts kts!* 'Lockruf für Katzen'. AES-i (EKA) arhiivi andmeil rahvakeeles: *ktsù* resp. *ktsu* tõlkega 'kass', 'kiisu' jne., harilikult lastekeelseks märgituna Vai, VJg. lis Id., Koe, Juu, Hag Id., Ris, Mär, Tõs, Rei, Emm Id., Khk, Jäm, VII, Hää Id., Tor, KJn Id., Plt, Trm, Hls, Plv, Rõu; VNg, Kuu *ktsu*; Kse *ktsù*; Hls Id., Puh *ktsù*; Hää Id. *ktsù*; VII *ktsi*, Krk Id. *ktsi*, n. pl. *ktsid*. Tihti esineb käsi-kirj. sõnakogudes ka deminutiiv, näit. Vai *ktsukaine*, Tor *ktsukke(ne)*, Rõu *ktsukõnõ*, kohati ka tuletusverb, nagu Juu *ktsutama* 'kassi kutsuma', Rei *ma ktsuda kassi*, vrd. Wied. *ktsutama* - *ktsitama* 'Katzen anrufen'. Kassi või kassipoja kutsumiseks tarvitatakse sama sõna kordav-reduplikaatiivselt, näit. Juu, Tõs *ktsù-ktsù*, Hag Id. *ktsi ktsi*, harilikumalt aga nähtavasti vokaallõputa, näit. Koe, Rei, Khk, Krk Id., Hls Id., Tor, Trm *kts-kts* resp. *kts-kts*, VII *kts-kts-kts*, Hag Id. *kts-kts-kts*, Kuu *kts-kts*. Sm. *kissa*'le resp. *kissi*'le eriti lähedaseks osutub haruldasemana noteeritud lühivokaalne variant: VJg *kts*, g. *ktsi*, Hls kutse *kts-kts* ~ *kts-kts*. Sõna lastekeelis-interjektsionaalsuse tõttu ei saa aga *t-i* vokaalivaieldust siin tõsiselt arvestada. Eriti võimatu on häälikulis-etümololoogilise analüüsi alla võtta puhtinterjektsionaalset kassikutset *kts-kts*, mis eestis on laialt tuntud, kirja pandud ms. VII-st ja Hls-st.

Kõnealuse esmajoones põhjaeestilise kassimeelituse resp. -kutse vaste eL murdealal ja selle põhjapiiril on *t*-line: Plt *ttsu* 'Lockruf für Katzen', Puh *ttsu*, San *ttsù* 'kass', Trv *tts* ~ *ttsù*, Krk *ttsù* 'kassi meelitusnimi', *tts* 'kassi kutsumishüüd', Plv *tts*, g. *ttsò*, p. *ttsi*, Krl dem. *ttsukkehi*, Rõu *tts*, dem. *ttsukkehe*, Vas *ttsokkehe*, *ttsu*, Se allakirj. teateil *ttsò* ~ *ttsò*, *ttsokkehe*, -*kkehe*, Lut^{63b} *ttsikene* (~ ad. sg. *Kiizil*), MMg allakirj. teat. *ttsù*. Vastav kassi meelituskutse lõunapoolses Eestis on: MMg allakirj. teat. *ttsù-t*. ~ *tts-tts*, Plv *ttsò-ttsò*. AES-i käsi-kirj. teateil on ka see reduplikaatiivkutse sagedamini konsonantlõpuline: Plv, Krl, Rõu *tts-tts* resp. *tts-tts*, Vas *tts* *tts*, Hls Id.

^{63b} Kaallas, Lutsi maarahvas, lk. 121.

lühivokaalne *tis-tis-tis* ~ *tis-tis-tis*. Põhja-eesti alalt pärinevad *t*-lised näited (nagu Kse ja VII *tisu* 'kass') on märgitud harvaesinevaiks, nii et sääl *tisu*-kuju ilmsesti pole kodune. Ka Wiedemanni sõnarm-us on *tis*, g. *tisu* ~ *ttso*, *tis*, g. *tisi* 'Katze' (kutsumisel *tis tis! tiso tiso, tisu tisu!*) antud eL sõnana. Etümoloogiliselt e. *ktsu* ja *tisu* oma *k*-~*t*-vaheldusest hoolimata võivad arvatavasti ühte kuuluda. Sõna-alguline *t*-tunnukse olevat sekundaarne, sõna lastekeelsusest tingitud, samuti nagu seda vahest on ka sõnaeesmine afrikaat kujudes *kidsü*, *tidsu*, *ti, pžò* jt. (vrd. eespool lk. 11 *kaži*-sõna afrikaatsuse oletust). Allakirjutanu on *ktsu*'t ja *tisu*'t varemni⁶⁴ pidanud rootsipärase sm. *kissa*'ga ühendatavaks. Ebaootuspärane *t* ei teeks seda oletust võimatuks, kuna sõna on lastekeelne ja eestis (eriti meelituskutses, harva ka muidu) leidub lühivokaalset teisendit (*kis* ~ *tis*). Selles oletuses tekitab enam kahtlust see asjaolu, et hiline laensõna oleks saanud üle Eesti tarvitatavaks, kas otse rootsist (? Eesti rootsist, ? Rootsi-aegsest riigirootsist) või koguni rootsist soome k. vahendusel laenatuna. Seepärast tundub nüüd tõenäosem, et kõnesolev kassimeelitus võib olla (vähemalt e. keeleala suuremas osas) vene päritoluga, vrd. vene⁶⁵ lstk. *kúca* 'кошка, *Felis domestica* L.' (sõna on sääl peetud häälejäljenduslikuks), dem. *kúсынъка* ~ *kúсанъка* ~ *kисуръка* ~ *kúска*, kassikutse *kúсь-kúсь* ~ *kисъ-kисъ*. Ka e. sõna pikkvokaalsus oleks temas kui vn. laensõnas ootuspärane⁶⁶.

Wiedemanni sõnarm. tunneb eestist sõnakuju *kitu* 'Kätzchen'. Sellest *kiisu*'le lähedasest kassimeelitusest on teatmeid ka käsikirjalisis eP murdeainestikes: Vai *kiitta*, VJg *kiittü*, *kiittü*, (kassikutse vanemal põvel), Krj Id. *kiitti*, Ris ja Plt *kiittü*, Hag Id. *kiittä* ~ *kiittü*, Tor *kitu*. Siin on meil tegu vist eelmise *s*-lise *k*-nimetuse lastekeelse varieerumisega: *kissa* > *kiitta* ja *ktsü* > *kiittü* samuti nagu eP-s paiguti (prof. Saareste teatel) *kass* > *kaittä*, vrd. *käsi* ~ *käittä*, *must* ~

⁶⁴ Vt. „*oi-*, *ei-*-deminutiivid“, lk. 8, 22—3. Sääl ka mõningaid e. rahvakeele liisaaneseid (ms. rahvaluule *tiidole* 'dem Kätzlein').

⁶⁵ Vene Tead. Akadeemia Словарь русского языка, s. vv.

⁶⁶ Vt. Mikkoila, BWS, lk. 57—8.

mufta jt. Teoreetiliselt võiks kerkida ka küsimus, kas vähe-
malt lühivokaalsed kujud pole laenatud saksast (vrd. saks.
Kitze, eriti alamsaks. *kitte*⁶⁷), kuid sellise laenuoletuse püs-
titamiseks tunnukse olevat vaevalt alust, kui ms. arvestada,
et balti-saksa keeles (hr. O. Freymuth'i teatel) *Kitze*
täht. 'kass' ei esinevat.

5. Hajamärkmeid mõningaist kassimeelitus-
test, -kutseist ja peletussõnust. Isase kassi
erinimetusi lmsm-s.

Oleme *kiisu-* ja *kitu-*taoliste sõnadega välja jõudnud
lastekeelsete ja muude hiliste aineste valdkonda, millede
üksikasjalisem jälgimine pole nende ridade ülesanne. Maini-
tagu seda laadi ainestikust veel mõned. Eestist tunneb
Wied. sõna *mīts*, g. *mītsa* 'Kater' ja *mīsu*, g. *mīsu* 'Mieze,
Miezchen (Katzenname)', mis ka rahvakeeles on laiemalt
tuntud (näit. Vai Id. ja Hag Id. *mīzū* kassimeelit.) ja mis
ilmsesti on hiline saksa laen, vrd. *Mieze* 'Kosename für
Katze'⁶⁸. Karksist on noteeritud *koškā* 'kassi meelitusnimi'
(AES, Id.) < vn. *кошка*. Liivis esineb Sjögren-Wiede-
manni sõnarm. teatel *intš* ja *printš* 'Lockruf für Katzen'.
Esimene neist on nähtavasti laen lätist, vrd. Mühlen-
bach-Endzelini sõnarm. *iñcis*, *ince* 'der Kater [Hinz]',
mis omakorda on laenatud saksa mehe- ja kassinimest
*Hinz*⁶⁹, nagu ka eestis tuntud kassinm. *Ints*, *Hints* (vrd.
eestis ka laialt tuntud kassinm. *Ants*, samuti laenatud).
Teine (*printš*) pole ka ilmsesti midagi muud kui sama mis
eesti kassinm. *Prints*, vrd. saksa *Prinz*. Lv. rahvalauludes^{69a}
on päälle nende konstateeritav *Pints*, dem. *Pintsiñ*: *Intsiñ*,
Pintsiñ, *pjez jalgi* 'Hinzchen, Pinzchen, wasche die Füße'
- *Pints*, *kaš*, *pjez jalgi* 'Pinz, Katze, wasche die Füße'
< lt. (Mühlenbach-Endzelin) *piñcis*, *piñce* 'Bei-
name der Katze... Reimwort zu *incis*'. Viimast laadi päris-
nimede jälgimiseks pole siin kasutada materjale ega ruumigi.

⁶⁷ Vt. Kluge, EtWb.⁹ s. v. *Kitze*.

⁶⁸ Etümoloogiat vt. Kluge, EtWb.⁹ s. v.

⁶⁹ Selle kohta vt. Kluge, m. t., s. v.

^{69a} Loo rits, ÖEST XXVIII, lk. 124 (Luuž).

Läheme mööda ka lmsm. keelte kassipeletussõnadest, niisuguseist nagu eestis Wied. järgi eL *kõti!* *kõff!* (b. Scheuchen von Katzen), MMg-s allakirj. teatel *aš kõř!* ~ *aš kõř!* ~ *aš kiřs!* (vrd. viimasega äsjakäsiteldud *kitu't?*), Saaremaal mag. M. Toomse andmeil *kuřs!*, Wiedemanni sõnarm. *kuffi!* (Scheuchruf für Katzen), Narva eestlasil ja eesti ing. murdes allakirj. kuulnud *prist!* (< vn. *бръсъ*) jt. Seda laadi rahvakeelse ainekogu kogumisele tuleks senisest enam rõhku panna, sest kassi-terminoloogia lõplikumas käsitluses on neilgi oma koht täita. — Eelnevast k-nimetuste esitusest välja jäetuid mainitagu ms. sm. (Lõnnroti sõnarm.) *kihlo* 'katt' ja eespool mainitud vn. *киска*'st resp. *kuca*'st laenatud vepsK Korbal *kišoi kašoi* 'Kissa kassi' (*kašoi* siin on kas alliteratiivne moodustis eelmisest või *kaži* + *kišoi* kontaminatsioon), vepsP Pervakei *kiska kažiñe* 'Kiska kissa'⁷⁰, vepsL kassi meelitus *kišõ* ~ (lastekeelsusest seletuva p-ga) *pišõ, pišāñe*, vepsP kassi meelitusinterjektsioon *kiš!* *kiš!*⁷¹.

Nagu eespool-nähtule vastavalt kogu lmsm. kassinimetik (välja arvatud vahest osa häälejälgenduslikke, etimoloogiliselt jälgimatuid elemente) on laenatud ieur. naaberkeelist, nii on säält kassi üldnimetuste ja -meelituste kõrval laenatud ka spetsiaalseid isase kassi nimetusi. Muidu teatavasti lmsm. keelis kassi soo vahetegemiseks on tarvitusel teatavat sugutähistavat elementi (isa-, ema-, isane, emane) sisaldavad liitsõnalised või atributiivsed väljendid, näit. e. Rõu *ezāne kaš, imāne k.*, sm. Lõnnroti jär. *naaras-l. natukissa, imisä k.* 'katta', *kollikissa* 'löpsk katt, hankatt', karj.-aun. *izäkaži, emäkaži* jm. (vrd. ülemal lk. 6—7 Suoj. ja Njekkula-Riipuškala andmeid). Isase kassi laenatud erinimetustena lmsm-s on silma puutunud: lv. Sjögren-Wiedemanni jär. *runts*, pl. *runtsäd*, (Salatsi) *ruñts*, pl. *ruñtsud* 'Kater', Kettuse jär.⁷² *ruñts* 'kass', *ruñtsāñ* 'kassile' < lt. Mühlenbach-Endzelini sõnarm. *ruñcis*

⁷⁰ Kettunen-Siro, Näytteltä vepsän murteista, lk. 144, 191.

⁷¹ Viimaste kohta vt. allakirj. „o*ī*-, e*ī*-deminutiivid“ lk. 174, 177 (sääil on küsimärgiga oletatud nende ühtekuuluvust sm. *kissa*-sõnaga, mis nüüd enam ei tundu vastuvõetav).

⁷² Untersuchung über die livische Sprache I, lk. 35.

'der Kater'⁷³ (vrd eL *rañts*, Arumaa, EK 1937, lk. 48); kreev. *kaške* (vt. eespool lk. 13) < lt. *kašis*, *kaše* 'die Katze'; eestis AES-i andmeil Hls *kõuts* 'isane kass', Krk Id. *kõuts*, gen. *kõudsi* 'isane kass jooksuajal'; prof. Saareste teatel see sõna on tuntud Eesti kogu lõunapiiril Valgamaa-Lukelt lääne poole — laenatud lätist, vrd. Mühlenbach-Endzelini *kaūcis* Salisb. 'ein nicht kastrierter Kater'. 'Isakassi' tähendus on nähtavasti hilisel vn. *комъ* 'Kater' - sõna (vrd. eespool lk. 15) järglasel lüüdis-vepsas: lüüdi Šuoj⁷⁴ *hüvä vel kota* 'hüvä veli, katti', vepsL Arskah⁷⁵ *ko.tāne* '(kolli-)kissa', *ko.t* 'kissa'. Ahlqvisti⁷⁶ mainitud sm. k-nim. *kotti* kohta, mis oma o-vokalismi tõttu võiks olla hiline laen samast allikast, ja selle tähendusest puuduvad teatmed sm. leksikonides, nii et selle peame siinkohal kõrvale jätma.

Arutlused lmsm. k-nimetuste kohta jõuavad seega lõpule. Käesolevate ridade ülesanne, levinenumate lmsm. k-nimetuste jälgimine ja selgitamine, on käepärast-olnud ainestiku ulatuses teostatud. Kui hästi või kurjasti, jääb lugeja otsustada. Eelnevas puhtlastekeelse ja interjektsionaalse kassiterminoloogia kohta tehtud märkmed, rõhutatagu veel kord, ei pretendeeri tühjendavusele. Lõpuks tähendatagu ka, et lmsm. k-nimetuste kõrvaltähendused, olgu need lmsm. keelis endis arenenud või võõrast (näit. tõkelaenulist jm.) algupära, on ülesande lihtsustamise huvides pidanud käsitelust välja jääma. Mainitagu selliseist siin mõned näited. Eestis Wied. järgi *seina-kašs* 'Instrument, um in Bretter Rillen zu reissen', San *kaš* id., lv. Sjögren-Wied. teatel „*kaš* ist auch ein Instrument der Zimmerleute, womit sie die rothen Striche ziehen, nach welchen sie das Holz behauen' — ilmsesti tõkelaen saksast, vrd. ka läti Mühlenbach-Endzelini sõnarm. *kašis* '3) die Katze, ein Bauinstrument, ein zweizinkiger Haken'. Samuti oma tähend-

⁷³ Selle laenu seletus juba Ahlqvistil, Kulturwörter, lk. 22.

⁷⁴ Ojansuu - Kujola - Kalima - Kettunen, Lyydiläistä kielenäytteitä, lk. 50.

⁷⁵ Kettunen, Näytteitä etelävepsästä II, lk. 44, 45.

⁷⁶ Tsit. t., lk. 22.

duselt sekundaarne (? kui mitte koguni eri etümoloogiaga tüvi) on eL rahvakeele harkadra *kass*: Plv *kaš* 'adra raudosa harkadra juures, adra sidumiseks', Rõu *adrakaš*. Sedasama on ka *kass* linnunimedes: Wied. *vihma-k[ass]*, *mets-k.*, *paju-k.* 'Golddrossel jne.', Ris *vihmkaš* id. Ilmne saksa tõlkelaen on Wied. *mere-k[ass]*, *mär-k.*, 'Meerkatze, Aife', Rõu jm. *mārkaš*, lv. Sjögren-Wied. järgi *mier k[as]* 'Meerkatze', vrd. ka sm. rootsipärast Lõnnroti sõnarm. *marakatti*, *-katin* 'markatta'. Liivis on veel *kaš*-iga moodustatud liitsõnaline loomanimetus Sjögren-Wied. *metsā k[as]* 'Marder, *Mustela Martes L.*'. Hilisema tähendusnüansina noteeritagu ka sm. Lõnnroti jär. *pajukissa* ~ *pajulammas* 'videblomning l. -hänge, videtass' ja Tveri karj. arvatavasti venepärase tähendusarenguga *kaži* 'nelisorkkainen haraamiskoje' (vrd. põhja-vene *кошка* 'маленький якорь о трехъ или четырёхъ лапахъ'⁷⁷. K-nimetuste mõnest võimalikust juhuslikust homonüümist mõõdamine siinkohal on seda arusaadavam. Nimetatagu homonüümide alalt ainult, et arvatava eri päritoluga homonüümina on eespool *katti*-sõna all kõrvale jäetud teatav smI ja karj.-aun.-lüüdi 'rohutirtsu' tähendav sõna: sm. Lõnnroti jär. *katti*, *katin* 'stor grön gräshoppa', Heinävesi *katti* 'heinäsirkka' = *hepokatti*, karjP Uhtua *katti*, *-tin*, *rašvakatti*, *hepokatti*, aun. *marju-katti*, lüüdi Sununsuu *autoj-katoj* 'heinäsirkka(?)'⁷⁸.

J. Mägiste.

Résumé. Après une introduction sur les noms fennobaltiques du chat étudiés jusqu'à présent (p. 1—2), l'auteur présente 1) des données sur des dénominations du chat appartenant au même groupe, est. *kass*, live *kaš*, finn. *kassi* (< est.) (p. 3—4), puis 2) sur le finnois oriental *kasi*, carélien *kaži*, *kasi*, et olonetzien-vepse-lude *kaži* (p. 5—8) et enfin (p. 8—11), discutant de manière plus détaillée des questions phonétiques (particulièrement l'alternance *ss-s* qui fait difficulté) il arrive à conclure que cette dénomination du chat (estonien *kass*, finnois oriental *kasi* etc., emprunté également en zyriène par les Finnois du Nord-Est) est un emprunt du russe, cf. russe *кошка*, *кошур* etc. 'chat'. Une autre dénomi-

⁷⁷ Vt. Словарь русск. языка, s. v. *Кошка*.

⁷⁸ Vrd. allakirj. „*oi-*, *ei-*deminutiivid“ lk. 138, 153.

nation du chat de large diffusion, finnois occidental *katti*, vote *katti* et estonien *katt*, après la recherche des matériaux géographiques y correspondant (p. 12—15) doit être considérée comme un emprunt parallèle à deux langues indo-européennes — par le finnois au suédois (< *katt*, *katta*, p. 13) et par le vote et estonien au russe (< *копт*, p. 14—15). Suit l'examen d'une dénomination finnoise du chat (*kissa*) d'origine suédoise (p. 15—16) et des correspondants de cette dernière ayant pénétré en estonien, carélien et vote (p. 16). L'estonien *kisu-tisu* etc., senti comme phonétiquement proche de cette dernière dénomination, apparaît après examen des matériaux, au moins dans une assez grande partie du domaine estonien, comme d'origine russe (cf. *куца* etc.) tandis que les variantes en *-t-* de ce nom (*kiitta*, *kitu* etc., p. 18) sont des altérations du langage enfantin pour *kissa* ou *kisu*. Enfin on donne quelques remarques étymologiques sur des dénominations du chat moins répandues ou purement enfantines (est. *mīsu* etc.), des mots pour appeler ou effrayer les chats (*kõll'* etc.) et des dénominations particulières du chat mâle (live *ruñts*, estonien *kõu's* etc.) dans les langues fennobaltiques, sans prétendre épuiser la question. L'étude se termine avec des remarques sur des changements de sens et des homonymies plus occasionnelles pour les dénominations du chat dans les langues fennobaltiques.

Murdeurimistöõ muljeid ja kogemusi.

Kümme aastat tagasi, 1927. a. suvel asusin esimesele murdeurimistEEKONNale Karulasse, varustatud üldiste juhtõõridEGA ja tutvunud lühikesel transkriptsioonikursusel murretes esinevate häälikute mitmekesiduse märkimisega. Vaevarikas oli töö algus, kuigi mulle kui lõunaestlasele Karula murre ei võinud suuri raskusi tekitada. Kolm esimest päeva haudusin koju sõidu-mõtteid, arvasin, et mu tööst ikka midagi välja ei tule. Õnneks olid töötamisolud kõigiti väga soodsad. Esimene keelejuht oli õp. Lattik'u tädi, esmajärguline oma vaimsete võimete tõttu, kelle taolisi ei ole leidnud hiljem mitte üle kümne. Peatumispaigaks oli mul õp. Lattiku isakodu ja nõuandjaks viimase kooliõpetajast õde. Sealne ümbrus, toredad looduspildid, Lõuna-Karula mäestik ja veestik kõitsid mind — kõik mõjus kaasa selleks, et ma ei võinud tööd pooleli jätta. Viiendal päeval olen märkinud päevikusse, et hakkasin murdetöö vastu huvi tundma.

Käsitlen siin ainult mõningaid küsimusi.

Oma tähelepanekuid olen võrrelnud teiste murdeurijate omadega päevikuliste andmete põhjal.

Üldosa.

Keelejuhist.

Murdeuurimistööd võib teatud mõttes rööbitada õppetegevusega koolis, kuigi keelejuhti ei saa kõrvutada õpetajaga, kuna ennemini küsitleja kui keelejuhi tegumood sarnleb õpetaja omaga.

Nagu koolis on õpilase isetegevus alus, millel põhineb edukas töö, nii ka murdeainestiku kogumisel ja jälgimisel keeleobjekti „isetegevus“ — elav huvi asja vastu — on töö viljakuse vaatekohalt oluliseks momendiks. Milles avaldub keelejuhi tõsine huvi mingi aine vastu? Mõne aasta eest kohtasiu Lõuna-Eestis 80-aastast taluperemeest, kes oma teatmeid alatasta täiendas, parandas, lisanäiteid tõi, selgitas haruldaste sõnade tähendusvarjundeid, seda kõike vabatahtlikult ning omal algatusel. Ta osutas otse teadusmehe põhjalikkusega asjasse süvenemist. Üldiselt ta mõtteavaldusis väljendus arusaav ning õiglane suhtumine kaasaega ja osavõtt maailma asjust. Kõnelemata sellest, kuidas sellise keelejuhiga töötamine aegamisi muutub lõbuasjaks küsitlejale endale, on kindel, et tööviljakus võib tunduvalt tõusta, võrreldes töötamist keskpärase või vähemrahuldava keelejuhiga.

Vastupidi, kuigi objekt vastab küsimustele küllaldase täpsusega, siiski, eeldades, et murdekoguja vastavat murret hästi ei tunne, võib arvata, kui palju jääb olemasolevat aines-tikku avastamata.

Keelejuhi isetegevus eeldab arusaamist töö eesmärgist, mille selgitamisest ei saa pea ühelgi juhul mööda minna. Igal juhutumil tuleb toimida olukorrale vastavalt, kuid alati väljenduda lihtsalt ja selgelt. See ei olegi raske ülesanne vanade juures. Nad saavad minust hõlpsasti aru, sest nad tahavad mind mõista. See ilmneb eriti siis, kui keelejuht ruttab mu ettevõttest jutustama kolmandale isikule. Raskem, mõnikord koguni asjatu on töö otstarvet ja eesmärki selgitada mõnele maamõõtjale või „isehakanud külageeniusele“ (A.S a n g).

Elkirjeldatud teadusliku põhjalikkuse taotlust olen kogenu mitmel juhul mees-keeleobjektide juures. Kas tuleb eelistada mees-keelejuhti (eeldades, et uuritav ala ei nõua ühe või teise sugupoole erilist kompetentsust)? Seda mitte. Pigemini eelistan naisobjekti. Minule tundub nende sõnavara olevat paindlikum, varjundirikkam, nende kõne lopsakam. Nende eriliseks vooruseks pean ma kannatlikkust ja püsivust. A. M e i e s s a r, kes muide oma päevikus esitab täpsemaid metoodilisi märkmeid, eelistab meesobjekti: „Meeste kõne on

lopsakam ja hääldamine pretsiseeritum kui naistel. Nendega on (eriti minul muidugi) kergem leida jutuainet... Töö ise oli mul sel puhul rahuldavam ja tagajärgedelt edukam. Mõnd eriti šokeerivat sõna ei saagi tihti naisobjektile esitada“ (San, 1926).

Õigusega nimetab Meissaar mõlemast soost objektide sagedasti esinevaks puuduseks hammaste puudumist ja kõnelundite rikkeid, sest hammasteta kõneldud kõne on värvitu, ja täpsemaid vahesid vokaalide ja konsonantide hääldamises ei saa jälgida. Keelejuhil ei tohi olla hääldamisvigu, näit. *r-i* „pudistamist“.

Tavaliselt tähtsustatakse murdekoguja kogemusi ja vilumust tööviljakuse tingimustena. Olen kogenud, et otse kahjulik on töötada keeleobjektidega, kes vanadusest või haigusest on murtud, kellega hädapärast peab leppima, kui puudub töövõimelistel aeg. Leian, et töö edukuse tähtsaks eelduseks on keelejuhi tublidus. Sel põhjusel eelistan vanu taluinimesi kehvades elutingimustes elavaile vanadekodude elanikele. Taludes on rahulikum ümbrus ja inimesedki vastutulelikumad.

Ei ole otstarbekohane töötada keelejuhiga väljaspool viimase kodu: võõras ümbrus mõjub takistavalt.

Keelejuhil ei tohiks puududa püsivust ja keelelist huvi. Viimane omadus ilmneb kohe esimesel kõnelusel, kui teha juttu keelest, murretest ja mõne sõna eri kujudest. Andekas keelejuht esitab siis üksikuid sõnu, mis ta on kuulnud võõrailt, kellega ta kunagi noores eas kokku on puutunud.

Kehalt ja vaimult liiga elav, liikuv keeleobjekt ei sobi, sest ta tüdib kiiresti, on võimetu kordama ja süvenema. Säärasega on pikema-aigne töö võimatu.

„Ebaintelligentne ja püsimatu keelejuht, pääsedes juttujoonele, annab sõnu kui masinast, kuid kui hakkad temalt midagi küsima, siis ütleb ainult *sedä müdi jah* ning vaikib (L. L e p p, Saa).

Ja kui keelejuht on tüdinud, ei aita ükski võim, ka kõrge tasu lükatakse tagasi.

Teatmed on väheusaldatavad, kui keelejuht on palju rännanud, ta keeletunne ei ole sel juhul kindel.

Kõige sündsamat keelejuhi vanadusmäära on raske fikseerida. Vastava murde vanimaid jooni leidub muidugi kõige vanemate kõnes. Kuid hammaste puudumine on suureks takistuseks, mida tunnustab objekt ise: *kif tulè vä'illa mokke vahell, vä'illa ütlemine om irmus rumäl* (Trv.).

Keelejuhi valikul tuleb peale iseloomu-omaduste arvestada tema maailmavaatelist suunda, tundelaadi ja huve. Wie-

demann'i sõnavara kontrollimisel ei ole kohane kasutada keelejuhti, kelle vaim on liikuv ja filosoofitsev, sest ta ei püsi üksikute sõnade ja sõnavormide juures, vaid suundub üldisile mõttele ja sündmusile. Niisugune keelejuht võib olla kasulik tunnetamise sõnavara jälgimisel. Usundi küsitlemisel on kohane kasutada objekti, kes on huvitatud usuasjust. Tundeelu objekt peaks olema „tundeinimene“, arenenud tundeeluga, emotsionaalne tüüp.

Püüdes võita keelejuhi usaldust peab murdeuurija mõnikord arvestama piasasju, mis vahest tunduvad tähtsusetuina.

Keegi Mulgimaa eit jutustas, et kord on ta juures käinud noormees (vist murdekoguja), kellelt eit muuseas pärinud nime. Saanud vastuseks: „See pole tähtis.“ Seepeale eit langetanud oma otsuse: „Aus mees oma nime ei salga.“ Oli vististi tõstnud umbusalduse-küsimuse. Sellist aususe kindlaksmääramise katsed toimetab ta arvatavasti igaühe juures, kes temalt midagi tahab saada. Oma väite tõele vastavust oli ta enne mind ka ühe professori juures proovinud. Ning see vaene noormees, kelle aususes vaevalt kahtleme, oli eide silmis teenimatult omandanud ebaaususe väära paistet. Pean tunnistama, et eit oli haruldaselt intelligentne, väga hea keelejuht.

Võimata on anda juhtnööre, kuidas toimida antud juhtumil otstarbekohaselt. Kord, püüdes nais-keelejuhiga esimesel kõnelusel head vahekorda luua, sattusin ülistama ta tarkust, mille peale tähendati, ma olevat osav meelitaja. Pidasin objekti naiivsemaks, kui ta tõepoolest oli. Kuid midagi ei olnud rikutud, sest kiitus on meeldiv ka juhul, kui see aluseta leitakse olevat. Muide, kiitus on mõjuv võte, kui see on väljendatud läbinähtamatult, looritatult.

Iialgi ma ei ole tundnud kahetsust ajakaotuse pärast keelejuhi otsimisel ja valikul. Võin küll küsitella keskpärasest või halba keelejuhti ja saada vastuseid. Kuid milline on saadud ainek? Ebaloogilised, mittemidagiütlevad, kohmakad lausenäited, ebatäpsed tähenduste definitsioonid. Kujutelge vaid defineerimisega ühenduses olevaid raskusi! Kuidas võib harilik surelik rahuldavalt defineerida, eritella olulist ebaolulisest? Selleks vajatakse erilist loomupärast andi.

Kõikide küsitlusviiside puhul peab murdekoguja arvestama sugestiooni mõju, mis mängib tähtsat osa laste ja ka vanade juures. Keskealine täiskasvanu omab enam kriitika-võimet vastukaaluks sugestioonile. Murdekoguja peab valvel olema, et ta oma küsimustega ei mõjutaks vastust. On tähtis küsimuste otstarbekohane esitamine, kindel formuleeri-

mine. Tuleb vältida küsimusi, millele keeleobjekt on sunnitud vastama lühidalt, *ja-* või *ei-*sõnaga. Säärased on näiteks *kas-*sõnaga alustatud küsimused. Otsesel sõnade küsitlusel siiski nimetatud küsimisvorm on tarvitatav, kuigi teatud ettevaatusega.

Eespool märkisin juba, et keeleobjekti tähelepanu ja ise-tegevust tuleb mõjutada ja säilitada kõigi võimalikkude abinõudega. Et objekti vaim püsiks erk, vastuvõtlik ja otsustusvõimeline, vajab ta pause, puhkehetki ja ergutust. Kaenamata aega töötades ühe objektiga on osutunud otstarbekohaseks pidada väikest vaheaega iga 1—1½ tunni järel.

Üldiselt pikema-aegne töö ühe keelejuhiga on olnud tulemusrikkam kui sagedane keelejuhi vahetamine. Nädalane töö ühega tundub olevat edukam kui töö kuue isikuga nädala jooksul. Teiselt poolt aga, vähemalt täiendamise otstarbel, on kasulik küsitella mitut objekti.

Eriosa.

1. Lisasõnastikud ja Wiedemann.

Lisasõnastiku alguses antud juhtnõrde hulgas leidub järgmine: „Küsitlemiseks määratud kohal tuleb kontrollida kogu Lisasõnastikus esinev ainek, nõnda et saadud kogus mingi sõna kohta positiivse teate puudumisest võiks järeldada, et vastav sõna oli asjaomasele keelejuhile tundmatu (ja seega nähtavasti ei esinegi vastavas murdes)“. See on niihästi küsitlejale kui keeleobjektile äärmiselt vaearikas, viimasele peagu võimatu ülesanne. Keelejuht ei jõua alatiselt hüpata ühest mõiste-valdkonnast teise. Et ta on huvitatud peamiselt mõistete sisust, ei leia ta mingit sidet üksikute sõnade vahel. Tal ei võimaldu süveneda mõiste sisusse. Selgitada võimalikke erivarjundeid ning leida tabavaid lausenaiteid, nõuab lõpmata vaimset pinguldust. Küsitleja esitab esemete, tegevuste, olukordade kirjeldusi, millele keelejuht peab andma nime, ning iga sõna puhul, mis objektile ei satu meelde, peab otseselt küsima, kas tunneb ta vastavat sõna, ja nõudma, et objekt selgitaks selle tähendust. Esitades keelejuhile lehekülgede kaupa võõraid sõnu, mida viimane peab koguni võõrkeelseiks, arukamgi keelejuht on õnnetu, et ta teadmised on nii väikesed, ning kaotades vähehaaval huvi, ta mõtlemisvõime otsekui halvub. Talle ei paku mingit lõbu tungelda võõrakõlaliste sõnade rägastikus, milles ta leiab vähe kodust ja tuttavat sõnavara.

Isiklikult olen järjekindlalt loobunud otseselt esitamast sõna, mis kaudsel asja kirjelduse või defineerimise teel on

jäänud objekti poolt vastamata. Sest kogemusest tean juhtumeid, kus keelejuht on pidanud tundmatuks sõna, mida ta ometi hiljem juhuslikult kõnes tarvitas, või mille leidsin korduva küsimise peale. Sest üksik sõna omab (eriti primitiivsemale keeletarvitajale) tähendust ta ümbruses, seoses, kuna mingi haruldane sõna üksikult võib tunduda keelejuhile (kes ei oma erilisi keelelisi võimeid) ennekuulmatuna, võõrana.

Ühelt poolt on mõttetu pärida otseselt mõnel eL murdealal mõnd eP haruldast sõnakuju. Teiselt poolt on sageli kasulik esitada keelejuhile võõraid sõnu, millele ta otsiskleb oma sõnavarast kõlalisel, häälikuliselt lähedasi vasteid, milline menetlus võimaldab avastada uut ainestikku. Murdeuurija peab siin leidma kesktee.

Leian, et mingi sõna puudumine vastavas kogus ei ole veel küllaldaseks põhjuseks, et see sõna ei võiks esineda vastavas murdes. Ainult täiesti kindlatel juhtudel võib anda negatiivseid teatmeid.

Juhtub ka, et peetakse mõnd sõna küll eestikeelseks, kuid ei osata seda asetada kohasesse näitesse! Säärasel juhul võib see näiv esinemine olla ka sugereeritud. Ka on võimalik, et objekt võib otsitavat mõistet nimetada, kui vastavat olukorda lähemalt kirjeldada, mõiste talle lähedale tuua, nõnda et objekt suudaks asetuda vastavasse situatsiooni, „sisse elada“, nagu näitleja oma osasse. Seda võib teostada elavat fantaasiat omav objekt.

Kui mõne sõna esinemise või tähenduse fikseerimise kohta tekib kahtlus, on soovitav mõne aja järele pärimist korrata (märkides vastavad sõnad eri lehele), küsida mõnel järgneval päeval samalt või uuel keelejuhilt.

Vahel on mõistete sisu mitmekülgsust võimalik jälgida mitme keeleobjekti abil, sest iga objekt ligineb mingile mõistele teatud seisukohalt. Mõnede sõnade tähenduste vaatlemisel tuleb küsida kontrastmõisteid ja ka lähedasi sõnu. Kontrastide leidmine ei tee objektile raskusi, vilunud objekt omal algatusel esitab neid.

Raskusi on murdeuurijal tähenduselt ligidaste mõistete, siinonüümide jälgimisel. Keeleobjekt ei suuda tähestikulisel küsitlemisel, siirdudes alatasa ühelt mõistelt teisele, küllaldaselt anda erinevusi, sageli väga peeni, mis siis kaotsi lähedavad. Need sõnad vajaksid veel täiendavat kõrvuti-küsitlemist, et tähendusvahesid kindlamalt fikseerida. Seda võib edukalt toimetada alles töö lõpul, millal kõik järjekorras on läbi kontrollitud. Sellelaadiline ettevõtte tõstab tunduvalt töö huvitavust, aitab leida stiililisi varjundeid ja muudki uut.

Vaevaline on ka kõrvuti-esinevate samatähenduseliste sõnade kronoloogiline uurimine. Küsimusele sõnade vanusevahekorrast vastas teravmeelne objekt: *mià ei jole neil vade-rin ollu*, või *mià ei jole neil vanamõrin ollu* (Trv).

Ka onomatopoeetiliste ja deskriptiivsete sõnade jälgimine ei ole kerge. Keelejuht ei suuda selgitada erinevusi, vastates: *ääseme vai kääseme tõ ütts puha* (San, Meie Saar, 1926)

Vahel juhtub, et keelejuht, oskamata hinnata tähenduselt haruldasi ja harva-tarvitatavaid sõnu, kui neid mõni on libisenud ta kõnesse, lähema pärimise peale vastab: see sõna ei olevat nii tähtis ega tarvilik. Ta ise nii ütlevat, ega teised nii kõnele. Alles pikema-aegse töötamise järele LS-de kallal keelejuht taipab, mis küsitajat enam huvitab ning ta hakkab otsima vananenud vorme ja haruldasi sõnu. Mõnikord keelejuht ehtsa murdesõna või haruldase sõna püüab asendada mõne „õigemaga“, ühiskeelsega.

Lisasõnastikkude kontrollimisel võib hea eduga tarvitada nooremate abi. Keskkooliõpilased võivad anda vastava koha erisõnu, mis neile kui kirjakeele tundjaile on kõrvu puutunud. Muidugi peab haritud inimestelt (kelle keeleinstinkt on nürienenud) saadud teatmeid kontrollima vanade keelejuhtide abil.

Osalt võib Lisasõnastikkude sõnavara küsitlust lihtsustada, grupeerides sõnu teatavate tähendusrühmade järgi. Kuid see nõuab küsitlajalt lisa-ajakulu. Otse möödapääsematu on mõnede rühmade eraldamine, kui keelejuht ei tunne vastavat ala. Sisemaa-elanik ei tunne kalandust, naised ei ole kompetentsed meeste töödes (puutöö, veskiasjandus jne.).

Wiedemanni sõnavara jälgimisel on küsitlusmeetod üldiselt samalaadiline, nagu Lisasõnastikkudegi puhul, kus tuleb tarvitada kõrvuti kaudset ja otsest küsitlusviisi. Alguses on siingi raskusi, kuid kui vastava murdega tuttav ollakse, võidakse umbes arvata, missugusel kujul teatavat sõna või vormi oodata ja selle põhjal teda välja usutella.

„Otseisel küsitlusel võib teha järgmisi eksitusi. Küsides, kas siin esineb sõna *käbi*, öeldi, et jah, ta om kuuse otsan. Õnneks seletati aga kohe, et *peris õigun esti kälèn kuitsuttas tād kukkus*, või *mī kēlē jārgi om no kūsē kukkū* (San, A. Meie Saar, 1926).

Ka pole õige küsida: „Kuidas nimetate *tanu*?“ Vastus on tavaliselt: „Näe, sa tead ju isegi, mis sa veel küsid!“ (A. S a n g). Kui keelejuhil puudub õige arusaamine töösihist ja otstarbest, siis talle teeb lõbu küsitajat naeruvääristada.

Mis puutub küsitlusmeetodeisse, siis E. K o e m e t s leiab, et „ükski küsitlusmeetod ei ole otstarbekohane, küsitlemine üldse mitte. Ideaalne oleks kuulata kõrvalt, kuidas tarvita- takse sõnu igapäevases elus“ (Jõe, 1936). Säärane tööviis nõuaks aga lõpmata palju aega. Ka ei ole häälikulisi peensusi võimalik tabada jooksvast kõnest. Kordamine ja ligidase artikulatsiooniga häälikute kõrvuti-jälgimine võimaldab hääldamis-erinevusi kindlaks teha.

2. Ideoloogilised alad.

Ideoloogiline uurimisviis on kõige „elulähedasem“, s. t. keelejuhi seisukohalt viimasele hõlpsasti käsitatav ja tajutav, huvitav tähenduslikult seotud aineistik, mis ei nõua keeleobjektilt suurt vaimujõu kulutust, et mingisse sõnavararühma süveneda ja küsitlejale aru anda. Eeldades, et keelejuht on hästi kodus vastava sõnavaraga ühenduses olevate esemete ja tegevustega, ta võib vaevata teatmeid anda, ja küsitlaja funktsiooniks on vaid kaasa-aitamine. Muidugi peab ka küsitlaja vastavat aine-ala, tegevust jne. hästi tundma. Kuigi mitte kõik ideoloogilised mõiste-valdkonnad ei võimalda ühte viisi hõlpsasti vastavat sõnavara leida, siiski Lisasõnastikkude järgi küsitluse peamine raskus — alatine siirdumine ühelt mõistelt teisele ja nende vahel olev kuristik — on ületatud. Rühmad ja alarühmad on sisuliselt üksteisega seotud.

Ka ideoloogiliste alade küsitluse juures ei saa küsitlaja piirduda ainult jutustusvoolu juhtimisega, vaid siingi tuleb tarvitada sõnavara üldist küsitlusviisi, kaudset kui ka otsest.

Raskusi tekitavad abstraktsete mõistete alad: tunnetamine, tundeelu, märk, avaldus, kõne jne. On raske keelejuhti viia kõneainele, milles esineksid üldmõisted, mis ei ilmne suurel määral lihtinimese igapäevases kõnes: mõnd sõna ta võib olla tarvitanud kord või ainult kuulnud tarvitavat. Tunnetamise sõnavara jälgimine nõuab filosoofiliste kalduvustega objekti.

Ka ideoloogiliste alade küsitlemisel on tähelepanndav asjaolu, et keelejuhi mõtted liiguvad konkreetset, ta vaimusilma ette ilmub üksiknähtus, mingi konkreetne sündmus. Küsides tundeelu „vihale kihutama“ alarühma mõisteid, nais-keelejuht ütleb, et nad nimetavat vihalekihutajat *tuletegi* ja *tagantsorkkij* ja soovitab panna kirja, et see on just „vana vene-lane“, keegi temale lähedane isik.

Usundi-sõnavara jälgimisel keelejuht — vennastekoguduse liige kõneles meeleldi kirikust ja taevariigist. Kui aga kõne alla tuli vanapagan, vanake muutus tõrksaks, sest kurja nimetamine olevat patt. Tegin talle selgeks, et käesoleval

juhul see ei ole patt. Siiski tontidest ja nõidadest kõneldes ta muutus tagasihoidlikumaks.

Vastava ideoloogilise ala juures tuleb keeleobjekti jutustusest märkida kõik, mis nii või teisiti puudutab vastavat ala, kõnekäänud ja ütlusviisid, milles väljendub rahva vaim, mõtlemisviis, maailmavaade.

3. Murdetekstid.

Võiks arvata, et murdetekstide kirjapanemine on lihtsain ülesanne. Näib, nagu ei oleks ülesmärkijal muud hoolt kui äärmise täpsuse taotlus, milline nõue on ju kehtiv igalaadilise murdetöö puhul. Tuleb kopeerida keelejuhi kõnet võimalikult rohkemates detailides, tähele pannes häälikute vastastikuseid mõjusid. Arvestades elava kõne kiirust ja asjaolu, et keeleobjekti-vanainimese hääldamine ei ole küllalt pretseeritud, on teksti kirjutamine vaevarikas töö. Vaevalt keegi suudab päevade kaupa anduda ainult tekstide kirjutamisele. A. Meie ssaar iseloomustab teksti ülestähendaja tegumoodi järgmiselt: „Murdeteksti ülesmärkimine peab olema omaette spiritistlik seanss, kus ülesmärkija alistub jutuleja hüpnoosile, unustades selleks ajaks kõik muu“ (San, 1926).

Tekstide märkimisel suuremal määral kui muu murdeuurimistöö puhul ülestähendajat varitseb oht, et kõrv kuuleb seda, mida ta tahab kuulda, mingit tuttavat murdejoont või ühiskeele-lähedast hääldamist. „Raske on tabada keeletarvitaja stiili omapärasusi, ikka ja ikka püüavad väljendid ülesmärkija kõrvust mööda libiseda ja ülesmargitud tekstile püüab kirjakeele (ühiskeele) traditsioon oma pitserit vajutada“ (A. Meie ssaar, seals.). Eriti tundub on selletaoline püüd, kui jutustaja on kiire ettekandmisviisiga; sel juhul on võimalik, et Lõuna-Eestist pärit murdekoguja kuuleb mõnes eP murdes tuttavat preesensi *n*-i kadu või *h*-d sõna algul.

Peagu vastupidine eelmainitule on juhtum, kus tekstikirjutaja kaldub teoretiseerimisele, millega mõned murde erijooned kaotsi lähevad, n. ö. „kõrvade vahele jäävad“.

Murdeteksti sisuline külg ei ole tähtis. Tekstidena on väärtuslikud ka üksiklaused, kõnekäänud, katkendid ning isegi seotud kõne, luulekeel.

Tekstide kirjutamisel keeleobjekt tavaliselt tahab jutustada mingi loo enne, ja näeks meeeldi, et ülesmärkija kuulaks esimesel korral. Olen ikka mingi ettekäändega säärase vaga soovi täitmisest mööda läinud. Sest enamik jutustajaid ei suuda korrata lugu esmakordsel kujul, piirduvad vaid peasjadega, jättes välja kõrval-episoodid. Sageli esmakordses

ettekandes tarvitatud haruldased sõnad, väljendid jäävad kõrvale või asendatakse igapäevasematega. Teiskordne jutustus enamasti kaotab värvikust ja hoogsust, minetab stiililisi väärtusi, muutudes nüanssidevaaseks, koondudes ulatuselt. See on ka arusaadav, sest primitiivne keeletarvitaja ei suuda taibata jutustuse vormilist huvi. Ta eeldab, et kuulaja-ülesmärkija esmakordsest jutustusest mõnda meeles peab, ning jutustus-teisend on vaid ilmetum, koondatum, verevaesem kokkuvõtte originaalist. Võrreldes esmakordsega teisendis muutub sõnade järjekord, otsene kõne asendatakse kaudsega. Vahelesegamine küsimustega muudab vaba, sujuvat jutustuse ilmet. Eriti sõnade järjekord küsimuste abil täiendatud tekstiosades muutub, võrreldes vaba jutustusega. Siiski ei saa vältida küsimuste varal teksti täiendamist, mida aga on otstarbekohasem teostada terve loo ülesmärkimise lõpul.

4. Murdeuurimistöö päevik.

Päeviku kohta esitab järgmisi nõudeid E. Põldre (Tõs, 1936): „Murdekoguja päevik peaks andma mingi ülevaate ka vastava rahvastiku kultuurilistest ja majanduslikest oludest, et sellest võiks näha, kuivõrd eelmainitud tegurid ja nende areng käivad käsikäes keelelise arenguga.“ Päeviku ülesanne on aidata selgitada vastavat kogu ning järgmist kogujat orienteerida, et ära hoida mõningaid eksisamme ja asjatut ajaviitmist. Sama päevikukirjutaja mõonab ka, et päevikukirjutamine, mis annaks ülevaate kultuurilistest oludest kui ka keelelise arengu suundadest, ei ole kerge ülesanne, ning võib isegi viia kõrvale keelelistest huvidest.

Päevikus tuleb kirjeldada ligemalt keelejuhti ja kuivõrd ta vastab nõuetele. Kui objekti kõnes leidub midagi, mis on võõras vastavale murdele või ümbrusele, tuleb pärida põhjalikumalt ta eluloolisi andmeid, kellega tal on olnud kokkupuuteid, ka lühema-aegseid.

Soovitav on päevikus märkida, kus leidub vastava ala „puhast“ murret; kui esineb segakeelt, siis märkida, mis põhjusel. Ära tähendada tuleks ka, kas vastavas kihelkonnas leidub üksikuid erinevaid murdealasid, ja anda nende tunnusemäärke.

Ideoloogiliste alade küsitlusel peab päevikus kirjeldama lähemalt vastava alaga seoses olevaid kohalikke olusid, näit. kalastuse puhul järve, mere, jõe kallaste iseloomu, veekogu suurust, veeseisu jne.

*

Lõpuks esitan päevikuis siin-seal märgitud nõudeid, eeldusi murdeuurija kohta. A. Meie ssa ar kirjutab: „Arvan, et selleks, et teha hääd tõetruud tööd murdeuurimise alal, peab olema üleskasvanud maal või linnas lihtrahva — tolle eeskujuliku ja värvika kõnelejaskonna keskel. Siis võid sa ise teada, milliseid vorme mingist sõnast umbes võid oodata, missuguseid ei tarvitata. Näiteks ei ole sugugi kerge leida mitmuse omastavat, tihti pole teda üldse — kust leida siis mitmuse tüve. Üldse esineb ju rahvakeeles käändeid palju vähem kui deskriptiivgrammatikais.“

Murdeuurija käitumise ja keelejuhi kohtlemise küsimuses on mitmed murdekogujad oma päevikuis sõna võtnud. Enamik neist on ühel arvamusel, et „käitumis-sõbralikkuse ja lihtsusega saab... palju ära teha“ (E. Põldre, Tõs, 1936). „Maal liikudes pead püüdma olla lõbus ja lahke, norutajaid ja omaette-nosijaid värske maa ei kohtle hästi. Sorav jutt ja arusaamine maainimese huvidest ja psühholoogiast, see tagab siin su edu. Kõneta teda tema omas keeles grammatiliselt ja sisuliselt, püüa meeldida oma tüseda ja meheliku jutlemisega...“ (A. Meie ssa ar, San, 1926).

E. Koemets asub vastupidisel seisukohal: „Tavaliste kogemuste vastu näib õigem olevat esinemine isandana. Soovitavaks ja praktiliseks on peetud esineda ühel tasemel olevana keelejuhiga ja sama murrakut kõnelda. Siinsed kogemused räägivad sellele vastu. Esitan keelejuhile definitsiooni või asja-olukorra kirjelduse ja ootan, et ta nüüd vastab mulle oodatud sõnaga. Aga ei, ta kinnitab, et ma räägin täpselt niisamuti kui nemadki. Nad ütlevat niisama, ja mina, näe, teadvat seda isegi“ (Jõe, 1936).

Tõepoolest ei ole alati kerge panna keelejuhti jutustama — ei aita siin karmus ega valjus, ei pilge ega halvaks-panu, — pole muud sundimisabinõu kui heatahtlik ja sõbralik suhtumine, millele võid loota samasugust vastamist.

Salme Tanning.

Résumé. On présente ici les questions de méthode les plus importantes concernant l'enquête dialectologique. Traitant d'abord des problèmes liés au choix du sujet interrogé convenable, l'auteur rapporte ses expériences du relevé lexical, opéré sur la base du dictionnaire de Wiedemann, du Supplément Lexical et des cadres idéologiques. Enfin on aborde encore la transcription des textes dialectaux et le journal de l'enquêteur; on présente quelques considérations sur les rapports de l'enquêteur avec le sujet interrogé.

Ahikotus.

Kirjutises „Mulgimaa ohvrikohad“ (Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III, lk. 225 jj-d) on O. Loorits pühendanud ühe peatüki Tarvastu ahikotustele. Ahikotused, ahikohad, ahivared, ahivarred, ahtmise paigad ehk ahtmise kotused olid enamasti ahervared või kivihunnikud, kuhu toodi ohvrit vaimule, tondile, vanapaganale või kuradile, kuidas nüüd ohvrisaajat kuskil nimetati. Kivivare asemel võis ohvipaigaks olla ka aianurk, puu, puualune, taretagune või aknaalune. Ohvrikohal oli enamasti aed ümber. Ahikotuses ohverdavas käimist nimetati *ahitimiseks*, *ahtmiseks* või ka *ahkmiseks* ja *ahvomiseks*. Ohverdaja ise oli *ahimees*. Kõnesoleva *aht*-tüvega on kirjutise autor ühendanud üld-eestiliselt tuntud verbi *ahtma* (lk. 268), mis enne kõike tähistab vilja partele kuivama asetamist, kuid millel on murdeti ka muid tähendusi, nagu 'vörke kuivama riputama, vörke vette laskma, toppima, palju sööma, peksma' jne. Sama tüve tuntakse ka lähemaist sugukeelist, muu hulgas soomest, kus Lõnnrot'i järgi *ahtaa* on 'tränga, samman-tränga, packa ihop, fylla, fullsätta; uppsätta (säd till torkning i rian, nät på ställningar, snaror och giller för fåglar och vildbråd' jne. — Eesti murdealasid arvesse võttes paisatab Looritsa kirjutise lugejale, et katse ühendada *ahikotust* esitatud eesti-soome *ahtma*-verbiga ei pea paika, sest põhja-eestilisele *ahtma*-sõnale vastab lõuna-eestis *atma*. Eesti Keele Arhiivi andmeil on kõigis mulgigi murdeala kihelkondades (Helme, Karksi, Halliste, Paistu, Tarvastu) see sõna *t*-line. Pandagu eriti tähele asjale lähimal olevate kihelkondade märkmeid: Tarvastu *rihi om ahtel; eadl kive ahtmine kahen*; Paistu *ahti ark* 'ahitmise hark', *atti aroige ahtetse rügi üles*. Algupäraselt *kt*-lises sõnas on siin lõuna-eestiline *t*-esindus täiesti ootuspärane, nagu põhja-eesti *üht*-, *kaht*-tüvele vastab lõuna-eestis *ütt*-, *katt*-. Mordvas on *kaht*-tüve vasteks *кафта* (mokša) ja *кавто* (erzä) (M. J. Jevsejev, Эрзянь-рузонь валкс, Москов 1931). Samadé häälik-suhetega vaste leidub ka *ahtma*-verbile: mokša *афтомс* 1. 'бросить в воду сеть для ловли рыб; поставить (рас-

крыть) капкан, крылена, морду и проч. снасти для ловли рыб и зверей', *туфкс афтонь* 'западню поставил', 2. '(о женщинах) — часто родить'; *афтома, афтыма* 'сеть'; erzä *автума* 'сеть (рыболовная)'. See tüvi on tuntud ka kaugemaist sugukeelist: sūrjani *oktini* 'eine falle aufstellen', *oktynu* 'id., mit köder versehen', *oktim* 'eine art angelgerät', *oktyn* 'haken'; votjaki *oktîni*, *oktini* 'in ordnung bringen'; tšeremissi (Vassiljev) *октъиш* 'петля для ловли птиц и зайцев (длиной около 1 аршина и более)'; ostjaki *ѣгѣт-*, lapî *vuoktinje* (Uotila, Zur Gesch. des Kons. i. d. perm. Sprachen, SUST LXV, 285; Setälä, Stufenwechsel 58, ääremärkus; Paasonen, Beiträge 68). — Nõnda siis tähendab see sõna algselt (püüniste) asetamist, panemist, korraldamist. Peale inuu on sõnatüvel ka kalastusalale kuuluvaid tähendusi, mis teevad usutavaks arvamus, et soomlaste *Ahti*, kellest ütleb Agricola: ia *Ἀχτι* | *Ἀχτι* *Caloia* toi, on samasse perre kuuluv (vt. Loorits op. c., lk. 271 jj.). Eesti keelest mainitagu siit alalt veel *Wiedemann*'il esinevat lõuna-eestilist *ati-wörk* 'ein nur 18—20 Maschen hohes Netz, das man den Wellen überlässt'. Kuuluks Tarvastu *ahikotuski* siia, ootaks kuju *atikotus (nagu ka sama sõna teises osises on *-t-*: *kotus* ~ põhja-eesti *koht*). Et siis samalt keelealalt tuntud *ač-* ja *ah-*tüve ei ole võimalik ühendada, tuleb viimasele sõnale otsida muid algupära- võimalusi.

On olemas teine mordva tüvi, mida saabki nii häälikuliselt kui ka sisuliselt ühendada *ahikotuse* esimese osisega ning mis ühendus laseb teises valguses selgitada algupärast tähendust, kui arvab Loorits. Jevsevjev'il esineb *аштемс, ащемс, ащюмс, эщимс* (mokša ja erzä) 1. 'стоять, быть в покое, не трогаться с места'. Tõlgendusele lisatud fraseoloogiast on tähelepanuvääriv: *озадо аштян* 'сиджу я в сидячем положении', *мадезь аштян* 'я лежу', *комадо аштян* 'я наклонен вниз лицом, я в наклонном положении', *кода эрят-аштян?* 'как поживаешь?', *эря-мотьне-аштомотьне беряшь* 'житье-бытье плохое', *мон аштан цбярста* 'я живу хорошо', *эрямсто-аштомсто мезе а неят?* 'при житье-бытье чего не увидишь?' jne.; 2.

'gostить (o deviцах и женщинах), ходить к родственникам со своей работой — пряжей или рукодельем'; 3. *erzä* 'стойть, иметь цену, стоимость, заслуживать' (see tähendus on arenenud ilmsesti vene *стоит*-sõna mõjul, nagu eesti keeles murdeti, muu seas Lutsis *saizma* tähendab ka 'maksma'); 4. 'заступаться за когонибудь, защищать'. Sellest rikkalikude tähendusvarjunditega sõnaperest mainitagu veel *аштонь куда* (*erzä*) 'дом, куда невеста во время свадьбы убегает от поезжан', *аштунь куда* jne. (*erzä*) 'куда в зимнее время девушки собираются на посиденьки', P a a s o s e l on „Mordwinische Chrestomathie“ sõnastikus ja suures käsikirjalises kogus (viimased andmed on lahkesti saatnud prof. P. R a v i l a) järgmisi Jevsevjevit täiendavaid seletusi: *aštoms* (*erzä*) 'leben, sein; sich (gut od. schlecht) befinden', *aštems*, *aštšems* (*aštšems*) (*erzä*), *aštšäms* (mokša) 'sich befinden, sein, verweilen; wach sein, wachen', *aštu.ms* (*erzä*) 'подарить невьсту, o 2 дней до свадьбы', *aštšjma* (*erzä*) 'das verweilen, das leben', *aštšef* (mokša) 'das sein, das befinden'. Mordva *-št-le* võib vastata eesti keeles *-ht-* niihästi põhja- kui lõunamurdeis; vrd. *erzä* *tešte*, *teštšę*, mokša *teště* 'stern; zeichen, merkmal' ~ *täht* (P a a s o n e n, Mordw. Chrest.; S z i n n y e i, Finnisch-ugr. Sprachwiss.², lk. 22, 37 jm.). Nagu konsonantismis pole takistus mordva *ауме.иc*'i ja Tarvastu *ahikotuse* (<**ahōin-*) ja *ahtima* ühendamiseks, nõnda ei tekita ka vokalism raskusi.

Esitatud näited on osutanud, et mordvas on sellel sõnaperel õige mitu tähendust, muu hulgas ka 'olema, elama, viibima, külastama'. Umbes samad tähendused näivad algelt olnuvat ka eesti vastel. Sõnu *ahikotus*, *ahikoht*, *ahivare* jne. võiks siis tõlgendada praegusesse keeleuususesse sõnadega 'elukoht, elu(ase)mevare'. Pandagu tähele, et Looritsa uurimuse andmeil ongi enamail juhtudel ahikotuseks või muuks selliseks ohvrikohaks just ahivare, elamu ase. Hilisemaks arenguks tuleb pidada nähtust, et see oskussõna võib käsitada teistsugustki ohvrikohta. Selline areng on olnud eriti sellest ajast alates võimalik, kui rahva keeleteadvuses *ahti*-sõna tähenduslik külg oli hakanud tuhmuma. Verb *ahtima* jne. tähistab Looritsa kirjutises trükitud jutus-

tiste järgi 'ohverdamist, ohvrikohas-käimist'. *Ahtimise* ehk *ahtmise paik*, *ahtmise kotus* oleks vastavalt 'ohverdamiskoht'. Võttes arvesse mordva sõna tähendusvarjundeid, tuleb aga arvata, et *ahtima* on algselt tähistanud 'kuskil olemist, elamist, viibimist, teatud koha külastamist', mis tähendused on siis hiljemini spetsialiseerunud > 'ohvrikoha külastamine' > 'ohverdamine'. Kuidas üks teine ohverdamist tähendav sõna on käinud läbi umbes samasuguse arenemistee-konna, selle kohta vt. allakirjutanu artiklit „Suomi's“ V 16, lk. 46 jj-d. Looritsa väide, et „Tarvastus ahtimine on tähendanud ilmsesti ka just ohvripanemist ja „ahikotus“ on olnud lihtsalt ohvrikoha üldine nimetus, kuna „ahimees“, „ahilkäija“ jne. on tõlgendanud ohverdajat ennast“ (lk. 268), on paikapidav vaid sedavõrd, et ahikotus on arenenud ohvrikohaks ja ahilkäijast on saanud ohverdaja nimetus. Edasi arvab autor, et reheahthemisega ühtekuuluvast verbist *ahtma* on tuletatud substantiiv *aht*, gen. *ahi*, „mis on tähendanud ahtmise (piste, paneku, topingu) toimingut või aga selle konkreetset tulemust (vrd. laduma — ladu), — just niisama nagu analoogiliselt verbist „andma“ on tuletatud meil „and:anni“, kusjuures „aht“ ja „and“ mõlemad on tõlgendanud eriti veel ohvritki“ (lk. 269). Nagu juuresolevast tekstist võib aru saada, on liiga kunstlik *ahil-käimisest* välja lugeda ohvrikäimist. See on ilmsesti vaid elliptiline väljendus *ahikohal* — endisel elukohal — käimisest. Kõike eespool-esitytatut arvesse võttes võib öelda, et ekslik etümoloogiline ühendamine on viinud „Mulgimaa ohvrikohtade“ autori valeteele ning siis lasknud teha järgmise kokkuvõtte ahikotuste kohta: „Eestis aga ahikoht on saanud ohvripaigaks, kuhu „pistetakse“ ehk „laotakse“ annetusi esivanemaile ja surnud suguvõsale. Ahtimise-kujutelm juhhib meid seejuures ühtlasi järeldama, et pidi olema tingimata mingi eriline alus, millele ohvriande pandi, pidi olema niiöelda altar. Ja selliseks altariks oli kujunenud nähtavasti kivivare, mille alla küllap oli maetud ennemuistne pereisa“ (lk. 272). Allakirjutanu ei saa kahjuks näha ahikotuses muud kui e l a m u - h a l d j a a u s t a -

mist ja endise elukohaga pieteetlikku suhtumist, kuigi ohvri ahtmine paganusaegsele altarile võib pakkuda suuremaid atraktsioone.

Paul Ariste.

S u m m a r y: The Estonian ethnologist O. L o o r i t s has connected the South-Estonian words *ahikotus* 'place of sacrifice, generally ruins of a former building or fire-place' and *ahtima* 'to sacrifice in ahikotus' with the North-Estonian *ahma*, South-Estonian *atma* 'to put corn to dry in the thrashing-room'. The author of the preceding article connects them with the Moravian root *auzemc* 'to stay, to live, to remain etc.'

Võitlus sõna-algulise *h* vastu.

Vanemais eestikeelseis trükitooteis, alates kas või Wanradt-Köll'i katekismusega a. 1535, esineb sõna-alguline *h* valitsevana. Ta tarvituses nähtub küll teatud kõikuvusi, kuid 19. saj. alguseni keegi sellest eri küsimust ei tee.

1816. a. ilmub aga Joh. H. Rosenplänter'i ajakirjas „Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache“ VI Saaremaa koolitegelase ja arsti J. W. L. v. Luce' artikkel „Orthographischer Vorschlag“, milles esmakordselt alustatakse võitlust sõna-algulise *h* vastu¹. Luce leiab, et sõna-alguline *h*, esinedes mõningais eesti (lõuna-eesti ja saarte) murdeis kuuldavana, mõningais aga puududes, tekitab määratud raskusi nii sõnastikkude koostajaile kui ka nende tarvitaajaile. *h*-lised sõnad tulevat ju kirjutada kahekordselt: kord *h*-ga, kord *h*-ta, kusjuures keeleõppija ikkagi jäävat abitusse. Sellest raskusest ülesaamiseks soovitab Luce kreeka „spiritus asperi“ tarvituselevõttu. See võivat esineda ka trükiteoseis, sest eestlast ei häirivat see sugugi, kui ta ei tea sõna-algulise ülakoma tähendust; — ta hääldavat ikkagi vastavalt oma harjumusele. Näiteks, kui olevat kirjutatud sõna *õbbone*, siis üks hääldavat seda *õbbone*, teine *hõbbone* ja mõlemad saavat aru sõna õigest tähendusest.

Too Luce sõnavõtt pole jäänud viljatuks. Kavakindlalt on „spiritus asperi“ oma luuletisis tarvitusele võtnud Kr. J. Peterson. See ilmneb kõigis ta oodides ja karjastelauludes, eriti silmatorkavalt aga ta Anakreon'i „Naiste“ tõlkes²:

¹ Vt. Beitrage VI, 1816, lk. 48 jj. ja Ester Metsa proseminaritööd *Sõnaalgulise h küsimus Joh. H. Rosenplänter'i „Beiträgedes“*.

² Kristiani Jago Peterjoni laulud, Riialinnas, 1818 (käsikiri ÕES-is), lk. 20, vrd. Karl Mihkli, Eesti kirjanduse ülevaade I, Tartus, 1932, lk. 72, kus selle asemel on tarvitatud spiritus lenis't:.

Urjabel on farwed
 Rabjad 'oostellagi,
 Jännejella jallad,
 Rarrula on 'ambad...

1821. a. avaldatakse „Beiträge“ XIII vihus teine sõnal-
 algulist *h*-d puudutav artikkel, mis on nähtavasti mõeldud
 vastuväitena Lucele. Kuusalu õpetaja Hirschhausen
 oma kirjutises „Ueber einige Vorschläge zur Verbesserung
 der ehstnischen Orthographie“ (lk. 7, 8)³ võtab arutlusele
 Luce ettepaneku head ja halvad küljed ja jääb lõpuks kau-
 nis kahtlevale seisukohale. Temagi leiab, et „spiritus asperi“
 tarvituselevõtt on samm edasi keele lihtsustuses ja ühtlustu-
 ses, kuid arvab, et see on esialgu läbiviidav ehk ainult sõ-
 nastikes. Kirjandusteoseis aga *h*-murdelised kihelkonnad
 küll vaevalt suudaksid harjuda sellega. Niikaua kui leidub
 maa-alu, kus sõna-alguline *h* on kuuldav, oleks ülekohtune
 võtta see neilt nii järsku. On ju kindel, et sõna-alguline *h*
 oli omal ajal kõigil eestlasil üldine ning sellesena esines
 veel siis, kui kirjutati esimesed eestikeelsed raamatud. Nii
 mõtleb Hirschhausen, kuid täiesti vastu ta Luce käsitusele
 pole. Ta soovib sõna-algulise *h* ärajätule teed teha aega-
 mööda, kusjuures see peaks sündima kergemate jutustiste
 ja lühipalade kaudu, mis oleksid trükitud vastavalt uuen-
 dusnõudele.

Luce ja Hirschhauseni liitlane on ka F. R. Faehl-
 mann, vahest Krenzwald'i mõjul, vrd. ÕESKirjad IV,
 lk. 4 jj. Ta ei tarvita „spiritus asperit“ nagu, Kr. J. Peter-
 son, vaid kirjutab sõnad lihtsalt *h*-tult, olles sealjuures päris
 järjekindel. Vaadelgem näiteks kas või ta vaimulikku oodi⁴:

Suur on Sumal so ram, surem so elde meel!
 Pitse marrude irm karristab pattuseid,
 Agga Sumala elduft
 Ridab taewas ja mets ja nurm.

Samuti esineb ta „Piibujutus“ ja jutustises „Kalendri-
 tegija kimbus“ täielik *h*-tus, näiteks ommifo 'hommiku', ead
 'head', alastušt 'halastust', oifšin 'hoidsin'⁵, lillede-uuledest
 'lillehuultelt', auu 'haua', ingefe 'hingeke'⁶, apput 'haput'⁷,
 affas 'hakkas'⁸ jne.

³ Vt. ka tsiteeritud Ester Metsa proseminaritööd.

⁴ VhGEG II, 4, lk. 78.

⁵ Ma-rahwä Kalender ehk Täht-ramat 1846, lk. 44.

⁶ Sama t., lk. 45.

⁷ Sama t., lk. 46.

⁸ Sama t., lk. 47.

Teised 19. saj. tähtsamad kirjanikud ja keelemehed näivad olevat rahul sõna-algulise *h*-ga, kuid küsimus ise pole sellega kaugeltki lõpetatud.

Alates 1842. a-st, millal Eestis levima hakkab ap.-õigeusk, ilmub hulk vastavaid palveraamatuid⁹, milles sõna-alguline *h* üldse puudub, välja arvatud võõrsõnad nagu hal-
leluja, horarion jne.

Too n. õ. massiline *h* ärajätt ilmneb puhtaimal kujul järgmises mainimisväärsemas raamatus: „Lühhikenne Palwe ramat“, Tartus, 1843. a., 128 lk., „Summala-tenistusse säe-
dus se Dige-ussu Gräta-Wenne Kerritus“, Tartus, 1843. a., 171 lk., „Risti ussu õppetusse effimeffed allustuffed ehk lühhi-
kenne pühha sõnnum ja lühhikenne katetismus“, Tartus, 1843. a., 60 lk., „Lühhikenne Palwe ramat“, Tartus, 1851. a., 100 lk., „Risti ussu õppetusse effimeffe (sic!) allustuffed ehk lühhikenne pühha sõnnum ja lühhikenne katetismus“, Tartus, 1853. a., 70 lk., „Täno pallatud asja famisse ja igga Sumala eategemisse eest“, Tartus, 1853. a., 22 lk., „Summala-tenistusse säe-
dus se Dige-ussu Gräta-Wenne Kerritus“, Tartus, 1853. a., 164 lk., „Erebnik, ehk se õigeussu kirriku tarbuste ramat“, St. Petersburgis, 1854. a., 288 lk.

Kõigis loeteldud teoseis esineb absoluutne *h*-tus. Võib julgesti järeldada, et ap.-õigeusu kirjanduses ajavahemikus 1842¹⁰—1854 puudub sõna-alguline *h* pea üldiselt.

Keelelt huvitavaim on esimene mainitud raamatuist, kui selle liigi vanimaid esindajaid. *h* kadu nähtub järgmises omapäraseis lauseis: Kes sa sedda ööd tulle ja ämmaragga selgustassid... (lk. 26); ... mõisteti talle maad arrida, kellest ta isse tehud olli, ja sure iggiga omma leiba süia. (lk. 41); Päesta meid sest aiswaft maddast ja irmasft pinast... (lk. 42); Sa tarkusse pühhitsettud ja Summalit errel, meie laulame find ühheealelikult, kui Summala sõnna elle dat passunat (lk. 48).

Üldse läbib neid raamatuid terve hulk *h*-tuid sõnu: eitma, ing, ädda, uffa, ommit, allaustus (halastus), allaeitlik, eldus, ingaminne, oidina, oidja, irm, üidus (tähenduses 'hüüe'), aigus, immu, õngav (tähenduses 'lõhnav, hõngav'), ulf, ooplemine, oolsus, aud jne.

Sealjuures on huvitav tähele panna, et mainitud sõna-
algulise *h*-ta raamatud kõik on kirjutatud põhja-estli keeles,

⁹ Neile juhtis käesoleva kirjutise autori tähelepanu mag. P. Ariste.

¹⁰ Esimesel ap.-õigeusu levingu aastal — 1842 — olnud liikvel käsitsi-
kirjutatud ap.-õigeusu palveraamatud. (K. K o k l a' suuline teade.)

lõuna-eestikeelne on vaid üheleheküljeline „Tunnistaminne“ (Tartus, 1845. a.), mida nähtavasti on tarvitanud ap.-õigeusu preestrid Tartumaa talupoegade luteri usust ap.-õigeusku ülemineku puhul. „Tunnistamisse“ esineb tartu murde kohaselt sõna-alguline *h*. Nii lausub „Tunnistamisse“ 4. punkt: „Et temma seddasiinnast tunnistust lubbap ja toivotap pühaste täüta, ent kui temma se wasta teep, fis henda tige säduse kanguse alla heidap.“

Kuid see on ka peagu ainukordne sõna-algulise *h* esinemine ap.-õigeusu kirjanduses tollel *h*-tul perioodil.

Aga juba 1856. a. tuleb ap.-õigeusu palveraamatuiski tarvitusele *h*, ja võrdlemisi järsku. Riia vaimuliku seminari väljaandes „Sumala kartusse Rool“ I—IV, Rias, 1856. a., kirjutatakse pea kõik *h*-lised sõnad sõna-algulise *h*-ga. Ainult sõnad: *affama*, *irm*, *olsus*, *immustamma* esinevad veel *h*-ta, neist *affama* vahel ka kujul *haffama*. Kord rohkemal, kord vähemal määral nähtub *h*-ta sõnu veel „Sumala kartusse Rooli“ järgnevais väljaandeis, ajavahemikus 1857.—1859. a.

Vahel tundub valitsevat täielik segadus *h* tarvitamises: samas numbris ja isegi samal leheküljel esinevad ühed ja samad sõnad kord *h*-ga, kord ilma; näit. *irm* ja *hirm*, *immu* ja *himmu*, *ing* ja *hing*, *ea* ja *hea* jne. (S. E. R. I, Rias, 1857). Samuti võib mingi aastakäigu eri numbreis väga erinevalt olla tarvitatud sõna-algulist *h*-d. Nii näiteks on 1857. a. „Sumala kartusse Rooli“ 1. ja 2. nr-s ülekaalus *h*-ta sõnad, sama aastakäigu 3. ja 4. nr-s tõuseb peagu ainuvalitsevaks sõna-alguline *h*.

Segadus on ehk arusaadavam, kui arvesse võtta, et raamatut kirjutasid vaimuliku seminari õpilased¹¹, kellel *h* tarvitamises nähtavasti polnud mingit järjekindlust.

1859. ja 1860. a-l pääseb sõna-alguline *h* peagu täielikult võidule. Nii ei leidu raamatuis „Riisti usfu õppetüs“, Rias, 1859. a., ja „Rokkoforjatud pühhad palwed õigeusfo holi-laste tarbeks“, Rijas, 1860. a., ainsatki *h*-list sõna, mis oleks kirjutatud *h*-ta.

Veel käesoleva sajandi algul on püütud sõna-algulise *h* vastu välja astuda. Selle ärajätt ilmneb J. Liliembachi luuletiskogus „Ommikulaulud“, Tallinn, 1909. a., ja laiemalulatuslikult Nõukogude-Vene eesti trükiteoseis 10—15 a. tagasi¹².

1935. a. propageerib *h*- ärajätmist E. Nurm oma artik-

¹¹ K. Kõkka suulised teated.

¹² Vt. E. Nurm, Ortofoonilisi küsimusi, Eesti Keel XIV, Tartus, 1935. a., lk. 189.

lis „Ortofoonilisi küsimusi“. „Kas poleks otstarbekohane“, ütleb ta, „toimida siin õige radikaalselt: sõna algul *h*-d üldse mitte kirjutada. See lahendus kaotaks ühel hoobil meie suurima ortograafilise raskuse, lähendades ühtlasi kõnekeelt kirjakeelele“. — Kuid sõna-alguline *h* püsib ikka, tekitades vahel raskusi teatud sõnade kirjapanekul. Lõpuks hakkadki tahtmatult hirschhausenlikult kahtlema: niikaua kui leidub maanurki, mille murdes sõna-alguline *h* on kuuldav, on vist raske teostada selle ärajäitu.

Hella Keem.

Résumé. L' *h* initiale ne se prononce que dans un nombre très restreint de dialectes estoniens. Dans la langue littéraire on a tâché de la remplacer par le „spiritus asper“ ou de l'omettre. Toutefois la suppression totale ne paraît pas en être réalisable.

Läti laensõnu lõuna-eesti murdeis II¹.

(**atak:**) *attak*, g. *aŕtagu* 'jõekäär, eraldatud hariliku vee juures, mis aga suure vee ajal võib liituda jõe veega' (Krl). Laenatud < läti *ataka*² 'der Abgrund, grundlose Tiefe'.

(**aurama:**) *aürama* 'valju häälega nutma' (Vas): *mis ta laž tah aüras*. Sama verb esineb siin ka tähenduses 'pull mürab, ajab jämedat joru': *lehm aüras nigu' pul*. Huvitava kombel esineb lõuna-eestis veel variant *h*-ga sõna algul: *haürama* 'valju häälega nutma' (Urv): *haürama vai aŕmerdama: oi'ta haüras ütte puhku*. Samuti Harglas: *haürama* 'karjuma, röökima': *või ku no' haüras kõvastę* (lapse kohta); (härg ka) *rõk ja haüras, lehm haüras*. See sõna esineb ka kaugemal sisemaal, nii Otepääl: *mis sa aürad sål*. Isegi Pärnu-Jaagupis esineb vastavakõlaline verb: *aürama* 'mäs-sama, määratsema': *mis sa aürad, määratse ja puñnid*, kuid tähenduslik erivarjund teeb väga küsitavaks selle sõna ühendamise eespool-esitatud lõuna-eesti tüvega, mille arvame olevat laenatud < lt. *aurēt* 'das Jagdhorn blasen; heulen, rufen; tändeln, scherzen, lärmen'.

(**jargan:**) *jargån*, g. *-i* 'hurjutav sõimusõna' (Har): *oh sa olet ku vana jargån — va jargani', õnakkeisile me ütlemi*.

¹ Vt. Virittäjä 1936, lk. 308 jj-d.

² Läti vasted selles artiklis on kõik võetud tuntud Endzelin-Mühlenbachi läti-saksa sõnaraamatust.

Nähtavasti on siin aluseks lt. *jergālis* 'ein Lämmel; eine Schlafmütze'. J. Endzelin oma sõnaraamatus arvab, et lätis on see sõna arenenud varemast *jērgalvis 'lambapea', misugust oletust näib toetavat ka Har tarvitamisviis just voo-
nakeste puhul.

(kibluk:) *kibluk*, g. *kibluga* 'küüslauk' (Har). Esimese silbi *i* eeldab laenamist < lt. *kipluōks* 'der Knoblauch', mis omakord on laenatud < kasks. *kluflōk* id. Veelgi lähemal läti algkujule seisab Koi *kipluk* 'küüslauk'.

(kirmits:) *kirmits* 'kõrvits' (Krl), mille labiaalkonsonant siin on väga vahelduv: g. *kirbidze*, p. *kirvitsāt*, kuid esimese silbi *i* osutab kindlat mõjustust läti naabermurrete poolt, vrd. lt. *ķirbis* 'Kürbis'.

(kosal, kusal:) *košsāl*, g. *kosali* 'mesilaste taru sülemete püüdmiseks' (Har). Selle riista kirjeldus siin on järgmine: *kosāl, mis pandaš pū oša, muido iks mehīdze tarū — kel sīš mehīne ārā pāseš, sīš tō lāf sinna sisse — mōša pañtti qīmīse jaoš — pū kōrēga lōdi pālť ārā* (et puu moodi välja nägi) — *pū pak ūrētti sešt vālla, miā sisest mānū ol — kosālil ol pālť vāllalē, laūd pāl*. Sama ese on tuntud ka Vastseliinas kujul *kušsāl* g. *kusala* 'mesilastaru sülemete püüdmiseks': *kušsāl pūhe pandaš ūleš*, edasi veel Karulas: *kušsāl* 'mesilaspere püüdmise taru': *kusalē* 'omma tuhest teltu, omma kuse oša kōrēlē ūleš panttu, ka Urvastes *kušsāl*, mille kohta aga öeldakse: *no ip pūdā ināp kusāl-dege, tū vanast*. Samuti *kušsāl* Kanepis; prof. J. Mägiste andmeil esineb see sõna ka Setumaal *kušsāl* kujul. Nähtavasti sama sõna on Krl *kušsāl* 'kõrge kõva kübar muiste meesterahval', kuna seda tarvitatakse just naljatades ja laites: *vanamīs lāf kušsāl pāl tōrguš*. Kahtlemata on meil siin tegemist laenuga, vrd. lt. *kuosuls, kuozuls, kuozuls* 'Bienenstock'. Et lõuna-eessti mesilastepidajail on ka muidu olnud tegemist lätlastega, tõendab veel üks eriline Harglas tarvitatav taruliik, mille kohta öeldakse, et tal ei ole ust, kuid tal on *liñdāmīse mulk külle pāl*. See taru kannab siin nimetust *lātti parandēpu tarū*.

Siin käsitletud sõna on leidnud tarvitamist ka moodsas eesti kirjanduses, nimelt Fr. Tuglase novellis „Saatus“,

lk. 42: „Leidsime puus kusala, — sõime mesikärgi.“ Etnograafiliselt on seda sõna käsitelnud I. Manninen, Die Sachkultur Estlands, II, lk. 174. F. Linnus'e andmeil on *kusal*-sõna kõige põhjapoolsemaks levikupiirkonnaks Lõuna-Eestis Kambja kihelkond ning kõige läänepoolsemaks Tarvatu kihelkond. Sama allika põhjal esineb see sõna lõuna-eestis veel muudetult või koos teiste sufiksitena: *kusar* (Rõu), *kusalik* (Har), *kusem* (Krl). Kõik mainitud vormid esinevad aga *kusal*-tüübiga kõrvuti ning näivad olevat hilisema aja sünnitised. Ühe Eesti Rahva Muuseumi korrespondendi teatel esineb *kusal* ka Vasknarvas, mis on seni ainuke selle sõna levimisjuhtum Põhja-Eestis. Kui see teade edaspidisel kontrollimisel peaks osutama tõeks, jääb püsima seletusvõimalus, et see sõna on siia sattunud Peipsi kaudu.

(**krakike**:) *krakikkēni* 'kolme jalaga pingike' (Har): *tū mulle tō krakikkēni istu, väikkene piigikkeni kolme jalaga*. Sellele vastab lätis *krakis* '1. ein Schragen, Schemel (ein kleiner Stuhl, ein Bänkchen); 2. Gestell; 3. Vorrichtung zum Aufwinden des Gespinnstes; 4. die Hörner am Dachgiebel; 5. ein Stückchen Birke, worauf das Garn geknäuel't wird'. Lätisse on see sõna omakorda laenatud küll saksast, vrd. kask. *krack* 'Unterholz'. Vrd. J. Endzeliini sõnaraamatut s. v. Nähtavasti kuulub siia samast murdest veel teine samakujuline, kuid hoopis erineva tähendusega sõna: *krakikkēni* 'põrandal keerlev vurrkann, voki keerist tehtud; nõõr mähiti otsa ümber, tõmmati põrandal tiirlema'. Sama sõnaga julgeme ühendada veel *rakkakkēne* 'väike jalapink' (Har): *koš mu rakkakkēne om — r. mân istu vai kartolt kõri*. Sõna-algulise konsonantismi arengu kohta võrreldagu veel Krl *praks* - *praksikkēni* 'kolme jalaga iste', *praksikkēni* 'lehmälüpsmispink'. See s-line Krl vorm eeldab nähtavasti laenamist läti nominatiivist.

(**krebi**:) *krebi* 'lusikanuga' (Hää): *lušikka krebi on sõukke kõvèr, pū vaš tagà*. See sõna on siin välja tõrjunud sama tähendusega meie oma naabermurrete sõnad nagu *kõbli*, *kõmmeld*, *kõveldi* jne., kuna ta on laenatud < lt. *grebis*, *greblis* 'Schrape, Grabstichel, Hohleisen, ein krummes Schrap-eisen, womit man Holzlöffel aushöhl't'.

(**kunna:**) *kuñnà* 'emane koer' (Har): *põra aigust üldäs iks littà, vanast ol' kuñnà*. Laen < lt. *kuņa* 'die Hündin'. Nasaali geminatsiooni kohta võrreldagu veel Koi *tiñne* 'mingi kalapüügi riist' < lt. *tine, tinis* 'ein Setznetz'.

(**kuns:**) *kuñs*, g. -i 'pruunikashall kala, suure peaga, tagant peenikene, lutsu sarnane' (Hää): *kuñsid elavad merès*. Sellele vastab laenualusena lt. *kunca, kunce* 'die Quappe, lota vulgaris'.

(**lell:**) *lel*, g. *lelli* 'nuk|k, -u' (Har): *lelli, lellikkese kutsuñtas lañsi puppiikkese*. Laenatud < lt. *lelle, lellis* 'die Puppe'.

(**lukk:**) *luķ*, g. *luķki* 'rõngas sepa tehtud väiste pea ümber lõhkimineku vältimiseks' (Urv), kuid samas murdes veel tähenduses 'pide lõngakerimisel, niks': *laņõa luķ ol' õks meil*. Viimases tähenduses esineb see sõna lõnaeestis laiemaltki, ka setus *luķ*, g. *luķki* '(metallist) rõngas noa pea ümber lõhkimineku vältimiseks'. Harglas on eriti vanemal inimesil see sõna tarvitusel, kuna nooremad tähenduses 'niks' tarvitavad: *luķ — tõga keritäs*. Ent selle kõrval esineb veel erilise sufiksi ning tähendusvarjundiga *luķmiš* 'labida, vigla varre põikpulk': *luķmiš vigla hañna otsàn; laņjo luķmiš*. Selle sufiksi arengut aitab selgitada setu deklinatsioonitüüp *luķkà*, g. *luķmę* 'lõnga kerimise pulk'. Veel kirjum on lugu Karulas. Ühelt poolt esineb siin *luķki*, g. *luķma* 'lõnga kerimise pulk': *ei tiijä' koš luķki om*, teiselt poolt aga veel tüüp: *luķ*, g. *luķki*, part. *luķkind*, pl. nom. *luķki'*, *luķmid*: *añnà muļļę luķkind, ma kerì laņga*. Meil on siin tegemist jällegi läti laenuga, < lt. *bluķis, bluķs* '1. der Block, der Klotz; 2. die Feldrolle; 3. die Kornwalze; 4. *bluķi* pl. Stützen'. Sama sõna esineb ka leedus: *blūķis* 'обрубок дерева', mis on laenatud < kask. *block*. Eesti sõna levikupiirkond ja u-vokalism ei luba oletada otsekohest laenamist alamsaksa keelest. Pealegi peab see olema hilisem laen, kuna murdeti on säilinud ka kõrvalkujud kaksikkonsonandiga sõna algul: *pluķs* (Krl) 'vigla ja labida varre otsas olev põikpulk'. Sõnalõpuline -s võib siin pärit olla ainult läti keelest, samuti nagu Harglaski, kus see sõna esineb aga 'niksi' tähenduses: *pluķs*,

g. -i 'pide lõnga kerimisel, niks'; aga ka samas tähenduses nagu Karulas: *vigla aйна pluks*. Häälikuliselt on huvitav, et Harglas eelmainitud *pluks ~ luķ* kõrval esineb veel pika-vokaalne nominatiiv *lak*, kuid gen. *luķki* 'lõnga kerimise pulk'. Väga rikkalikest Har variantidest nimetatagu veel spetsiaalse tähendusega ning ilma -s'ta: *pluķ* 'kiselaua katuse vajutiste tugi'. Nii varieeruv kui on selles sõnas murdeti lõpu ja lõppsufiksiste areng, niisama kirju on ka sõnaalgulise konsonantühendi esindus, prof. A. Saareste andmeil Karulas *luķki ~ luķs ~ pluķs ~ pruķs ~ proķs* 'labida, hangu kask', samuti Urvastes ja Kanepis *pruķs* sam. täh.

(**lutsik** :) *lutsik*, g. *lutsigu* 'eriline liik klimpe, tehtud peene taignarulli lõikudest' (Urv). Samuti esineb ka Karulas *lutsikku sup* 'klimbisupp' ning Harglas *lutsikke* 'jämedast jahust klimbid': *tekke no lutsikkeid kesvä jahust*. Kuid samal murdealal (Mõnistes) esineb veel ka esivokaalne vorm *lütsik* 'jahust tehtud klimp': *taļspūhiš ķēdeļti sāfāne sup, liha ja vorstē ja klimpe ka vai lütsikkeid (nisu jahust vai mõnikōrd taļriķķu jahust)*. Sõna on laenatud < lt. *klucis* '1. der Klotz; 2. ein Stück, Klumpen'. Laenu aluseks on lt. pluraali-vorm, ja nimelt *kluči* kõrval esinev *klučķi* 'Klumpchen, Klösse', vrd. Mõnistes praegugi esinevat *lutski sup* 'odrajahust klimbisupp' (mag. P. Ariste andmeil). Endzelin oma sõnastikus eeldab, et läti vorm *k*-elemendiga on mõjutatud vene *клѣцки* vormist, mis samuti nagu leedu *klucis* on laen alamsaksast. Huvitav, et laenamisel läti on eestis häälikulise läheduse tõttu tekkinud assotsiatsioon oma põlise *ik*-sufiksiga.

(**marnakas** :) *marnakkas* 'tera vilja sees, mis mitte vili pole' (Hää): *sõelü vällä kõik marnakkad vällä sēt*. Esineb ka Saardes: *marnagad kasuvvad, lämmädäväd vällä ärä*. Laenatud < lt. *marnakas, marnakas* 'weisser Kleberkraut, kletterndes Labekraut'.

(**muṣ** :) *muṣ* 'pütt' (Hää): *jõulust jäi vļ üks muṣ õlut üle — sī on sõukke viekümne tōbine — kāspsa muṣ, rāimēl on pūt, lihāl nōū*. Sama sõna on mag. P. Ariste andmeil tuntud ka Mõnistes: *ollē muṣsukķeņē*. Laenu aluseks on siin lt. *muca* 'das Fass, die Tonne'.

(putsetama:) *putsetteṃme* 'kihutama, ässitama koeri (kellelegi)' (Har): *pini putsettet pāle*. See on küll vist laenatud < lt. *pucinat* 'fortjagen, forthetzen (einen Hund auf jem.)', kuna lätis eneses see on nähtavasti laen alam-saksast. Vrd. J. Endzelini sõnaraamatut s. v.

(rants:) *rañts* 'kassi nimi' (Har), vrd. lt. *ruñcis* 'der Kater'.

(roobeleva:) *rõbeleva* 'roomama, siia-sinna roomama' (Vas): *laṣ laṣ jo rōbeleva*. Samuti Urvastes: *rōbeleva* 'rühkima, mitte paigal püsima (lapsest)': *rōbelev ja rühmäs, mis sält vällä tulē vėl — rōbeleva laṣ*. Edasi Rāpinas prof. A. Sa a re ste andmeil: *rōbeleva* 'püsimate olema': *laṣ rōbelev, ei püsü? pāgah* ja ka Kambjas: *latsele üteldās: mešsā rōbelev sīn in*. Sama tüvi esineb ka teiste iteratiivsufiksitena varustatuna: *rōbitsēmma* 'mitte paigal seisma (loomast)' (Kan), *rōbelevdāmma* 'müraga asjatult käima' (Vas). Sõna esineb juba Wied. *roobama* 'kriechen' ning on märgitud siin Tartu-murdeliseks sõnaks. Koivas vastab sellele *rōpama, rūpama* 'roomama'. Just viimane asjaolu sunnib oletama, et siin on aluseks lt. *rāpāt, rāpt* 'kriechen, auf allen Vieren gehen'. Et vastavas lõuna-eesti verbis on tüvevokaaliks *õ*, seletub kas tähenduslikult samaväärse ja kõlaliselt nii lähedase *roomama*-verbi analoogiast või laenamistest neist põhjaläti murdeist, kus $a > o$.

(sakart:) *sakart* 'jändrik puu' (Krk): *siantte sū jañni sakart ja mis mādā om*. Vähe teistsuguse lõppvokaaliga ja natuke erineva tähendusega esineb sama sõna Hääde-meestel: *sakard* 'juurtega väljakistud känd': *pū laṣge mahā ja sūr sakard tagā*. Samakujuliselt ja samatähenduslikult ka Saardes: *ümmer muṣdunu pū jūrīk on sakard*, Audrus ja Tõstamaal *sakard* 'juurtega väljakistud känd' ning Kihnu saarel: *vanā pū sakard, pū kañd*. Edasi tuntakse seda sõna ka Varblast: *tā istub siḍl sakardi oṣas*.

Nagu sellest ülevaatest näeme, esineb meie sõna Läti piiri läänepoolse osa läheduses ning siis ka mereäärseis murdeis Pärnumaal, Läänemaal ja Kihnu saarel. Me ei eksi küll, kui ühendame selle sõna veel hiiu sõnaga *sakkas*, g.

sakka, p. *sakkast*, mille tähendus on samuti 'juurtega väljakistud känd, tõrvakas' ja mida mag. P. Ariste andmeil tuntakse kogu Hiiumaal. Hiiu murretes ilmnev üleminek nn. kontraktsioonitüüpi on seletatav sellega, et ta laenu allikast on geograafiliselt kõige kaugemal, sest sõna peame laenuks < lt. *čakārns*, *čakāns*, *čakars* 'ein Wurzelende, umgestürzte Baumwurzel mit allem, was daran hängt'. Sõna esineb ka juba Wied. *sakart* 'ästiges Stück Holz, ästiger, verwachsener Baum, ästige Wurzel', märgitud siin Pärnu- ja Läänemaa sõnaks, kuna Hiiu murde kohta esitatakse *sakkas* g. *sakka* 'alter Baumstumpf'. Koivas esineb läti kujule vahenditult lähedane *sakkarņ* 'puu juured'.

(**tsabak:**) *tsabak*, g. -*gu* 'väike kapsapea, kapsa võsu' (Krl). Tundub väga tõenäolisena, et selle sõna aluseks on lt. *čapas* 'Kohlblätter für Vieh'.

(**tsabat, tsapan:**) *tsaṣpan*, g. -*ni* 'laid säärega vene saabas' (Krl). Laenatud < lt. *čapāni* 'russische Stiefel', mis omakorda on laenatud vene keelest, olgugi et venes puudub täpne vaste: siin on küll *чанан*, kuid see tähendab 'langer, breiter Rock der russischen Bauern', teiselt poolt aga veel *чэ́бон* > lt. *čaba(ta)* 'roh gearbeiteter Stiefel'. Läti kaudu on viimaks mainitud sõna tunginud ka Mõniste murdesse: *tsabat*, g. *tsabādi* 'vene saabas' (mag. P. Ariste andmeil).

(**tsaunima:**) *tsāunma* 'nokkima, tihti nokaga peksma' (Se): imä *tsāun ar kījīk sōgi tsippu käest*. Setus esineb ka vastav momentaanne verb *tsāunama* 'nokaga lööma': *tsāunaš kää verfsest*. Võnnus esineb vastav esivokaalne verb *tsāunaṁma* 'nokaga lööma', ka Rāpinas *tsāunama* ja iteratiivselt *tsāunma*, samuti Kambjas lind *tsāunaṁ nokkaga*, edasi Otepääl jne. Rāpinas veel edasituletatud sufiksiga: *vaēsē ka košt sāva' oñņē tsānāhtādā'*.

Huvitaval kombel leiame nii iteratiivsele kui momentaansele lõuna-eesi tüübile vasted lätis: *čaunāt* 'essen, fresen' ning *čaunīt* 'schmatzend essen'. Lõuna-eesi ja läti verbide tähendused ei lange küll täpsalt kokku, kuid seda enam on meil põhjust rõhutada, et just laenamisel slaavi ja balti keeltest sibilantidel eesti keeles esineb palatalisatsioon.

Urvastes on loodud postverbaalselt veel *tsaũn*, g. -i 'linnu nokk', samuti Harglas *tsirgũ tsauũ*. Võrdluseks toome veel postverbaalse *tsaŋk*, g. *tsaŋgũ* 'linnu nokk' (Ote), *tsaŋk*, g. *tsaŋgũ* id. (Kan), mis samuti on moodustatud vastavast verbist: *tsaŋkkama* 'ükshaaval nokkima' - *tsaŋkma* 'nokkima' (Ote).

P. Arumaa.

Résumé. L'auteur présente une série de mots lettons empruntés par les dialectes de l'Estonie du sud, dont la première partie a paru dans „Virittäjä“, 1936, p. 308 sqq. Ces mots d'emprunt sont examinés sur la base des matériaux qui se trouvent dans les collections dialectologiques de l'Association Universitaire pour la Langue Nationale. Les correspondants lettons sont présentés d'après le dictionnaire letton-allemand bien connu de Endzelin-Mühlenbach.

Transkriptsiooniküsimusi.

Helsingis 1931. aastal peetud soome-ugri keeleteadlaste koosolekuil tõsteti muu seas üles ka soome-ugri keelte foneetilise transkriptsiooni otstarbekohasuse ja täiendamise küsimus. Asja arutamiseks valiti ka eesti komisjon, mis koosnes professoritest J. Mark, J. Mägiste ja A. Saareste. Viimase algatusel saadeti kutse kõigile komisjoni liikmeile, et seismajäänud küsimust edasi viia. Ühtlasi koopteeriti komisjonile juurde teisi Tartus elavaid soome-ugri keelte alal tegelejaid. 1936. a. sügissemestril ja 1937. a. algul peetud töökoosolekutest on tegelikult osa võtnud hr-d P. Ariste, P. Arumaa, J. Mägiste, V. Niilus, A. Raun, A. Saareste ja M. Toomse. Koosolekute tööd on juhitanud prof. A. Saareste. Neil ühistel nõupidamistel on võetud vastu järgmised soome-ugri foneetilist transkriptsiooni puudutavad põhimõtted ja otsused.

Setälä' poolt FUF I esitatud ja Äimä' poolt „Virittäjä's“ 1932 ja 1933 täiendatud foneetiline transkriptsioon on oma lihtsuse ning painduvuse tõttu küllalt kohane täitma keeleteaduslikke ja foneetilisi ülesandeid soome-ugri keelte alal. Üheks selle süsteemi peavooruseks on ortograafia-lähedus, mis teeb selle äraõppimise ja tarvitamise õigegi hõlpsaks. On põhjust kinni hoida üldiseks-muutunud tra-

ditionist ka sellepärast, et täiesti uue süsteemi loomine võiks tekitada samasugust märkimisviiside kirevust, mis valitses veel äsja enne seda, kui Setälä esitised said üldmaksvaks. Ometi on mõningaid üksikasju, milles peab täiendama kas Setälät või Äimät või lükkama tagasi mõni Äimä esitis. Kõnesse-tulevad üksikasjad on järgmised:

Tuleb püsida Setälä põhimõtetal (FUF I, lk. 37) helitute (poolheliliste, poolhelitute) häälikute märkimises, s. o. heliliste helituid vasteid tuleks edaspidigi märkida kapiteel-tähtedega. Äimä poolt esitatud (Virittäjä 1932, lk. 381 ja 1933, lk. 266) vastavate häälikute allakriipsutus ja antiikva tarvitamine kursiivi vahel ei ole nõnda otstarbekohane kui suurtäht, ning pealegi võib tekkida kirjutuse- ja trükitehnika-raskusi, eriti neil juhtudel, kui vastavale põhimärgile on juba lisatud diakriitilisigi märke. Et aga senises märkide süsteemis võivad mõned eri väiketähtedele vastavad suur-tähed välise kuju poolest kokku langeda, tuleks tähestikku täiendada järgmiste uute märkidega: $\mathcal{B}$ (vene alfabeedi suur δ) = β helitu vaste, $\mathcal{H}$ (vene suur u ehk ümberpööratud N) = η 'i helitu vaste, Σ (kreeka suur σ) = ε helitu vaste. Mainitud uute märkide tarvituselevõttuga kaob helitu b ja β , n ja η , e ja ε märkide ühtesattumise hädaoht.

Äimä on „Virittäjäs“ 1933, lk. 259 esitanud peata j nõrga frikatsiooniga poolvokaali j märgiks, kuna peaga j tähistaks selle tugeva frikatsiooniga spirantset vastet. Et aga soome-ugri keeltes on nõrga frikatsiooniga j harilikum, on otstarbekohasem ning trükitehniliselt lihtsam Äimä omale just vastukäiv seisukoht: võtta peaga j tarvitusele nõrga frikatsiooniga poolvokaali ja peata j spirandi tähistisena.

Äimä poolt „Virittäjäs“ 1932, lk. 385 ja 1933, lk. 266 koostatud kvantiteedi-skaalat tuleb täiendada pikkusmärgiga, mis tähistaks astet eesti ühiskeeles pika ja ülipika vokaali vahel nagu näit. sõnades *saata*, *niiti*. Selleks on soovitatav tarvitusele võtta tahapoole suunduvat noolt vastava hääliku kohal: *sätta*, *nitti*.

Setäläl on FUF I, lk. 40 imihäälikute märkimiseks soovitatud tahapoole suunduvat noolt hääliku järel: $p \leftarrow$, sest

tema ajal arvati, et imihäälikud moodustatakse õhu imemisega suukoopasse. Tänapäeva foneetikateadus on kindlaks teinud, et imihäälikute moodustamisel pole üldse oluline õhuvool, vaid üksnes imemistegevus. Sellepärast on vajaline hakata imihäälikuid teisiti märkima. Soovitav on bilabiaalse jaoks võtta tarvitusele π ja lingvopalataalse jaoks τ .

Peale esitatu on arutatud muidki üksikasju ja otsustatud juhtida tähelepanu mõnedele $\ddot{A} i m \ddot{a}$ täiendus-ettepanekutele, mis on seni juba osalt tarvitusele võetud, kuid pole veel üldiseks saanud.

On soovitav ära jätta kaar diftongide järgosiste alt. Kus aga tuleb eristada kahte eri silpi kuuluvaid kõrvu-olevaid vokaale, seal tarvitatagu $\ddot{A} i m \ddot{a}$ poolt soovitatud vahemärki: . . . . Seni $\dot{i}$ -ga kirjutatud poolvokaali j märgi kohta vt. eespool. $\ddot{A} i m \ddot{a}$ esitatud μ ja $\ddot{u}$ asendajad ω ja $\ddot{w}$ (Virittäjä 1933, lk. 260 jj.) on kõigiti otstarbekohased.

Tuleb eristada kõrisõlme-sulghääliku ja kõrisõlme-ahtushääliku märkimist (Virittäjä 1932, lk. 380 jj. ja 1933, lk. 265). Esimese tähistiseks on sobiv $\ddot{A} i m \ddot{a}$ soovitatud . . . . Seni mõlemaid osutanud . . . . jäägu üksnes nn. katkehääliku märgiks. Eestigi keeles võib samas sõnas esineda nii kõrisõlme sulg- kui ka ahtushäälik, näit. leivu murdes sõnas *põõtta?* 'kõnelda'.

Eesti keele seisukohalt vaadates on tingimata tarviline, et palatalisatsiooni märkimises eristataks selle tugevus-astmeid. Kõige nõrgema palatalisatsiooni märgiks on kohane . . . . (lääne-eesti *mitte*). Märgiga . . . . tuleks tähistada n. ö. normaalset eesti palatalisatsiooni (*tuli, tal*^v). Tugevamat palatalisatsiooni, mis enamasti on lateraalne, tuleks välja tõsta märgiga . . . . hääliku järel. Esitatud diakriitilised märgid osutaksid kõik palataliseerimist. Palataalsuse märgina võiks võtta tarvitusele kaar vastava hääliku kohal: $\hat{l}$, $\hat{n}$. (Vt. Virittäjä 1932, lk. 384 ja 1933, lk. 265.)

Spetsiaalselt eesti keele kohta käivatest küsimustest esitatakse ülevaade järgmises „Eesti Keele“ numbris.

Paul Ariste.

ne:ñmè | kü:lašše | vä:lla || si:s lähàB | ne:ñmè | kü:là
 vahelt | lä:bi || na:èstevälla | kü:là vahelt | lä:bi || si:s
 jubà | vä:iksemeesa | pa:èstàB | ja nî: ma | te:gin ja || ia
 sa:in ikke | vi:meks | ko:èò || a^oà mò:l oli | é:à | mè:l ||

Üles tähendanud R. Toona.

Akadeemilise Emakeele Seltsi üldaru- anne 17. tegevusaasta (1936.) kohta.

1. Seltsi koosolekud.

Seltsi üldisi ettekandekoosolekuid on läinud aastal peetud 6, neist kevadpoolaastal 3, sügissemestril 3. Kaks neist peeti ühtlasi peakoosolekutena, kus otsustati ka ametlikke Seltsi tegevusse puutu-
vaid küsimusi, nimelt üks kevadel, teine sügisel. Ettekandeid on möödunud aastal peetud 7 isiku poolt 8 (eelm. a. 8 is. poolt 11). Esinenud on 5 ülikooli õppejõudu (6 ettekandega), 1 teaduslik stipendiaat ja 1 eesti keele õpetaja (kumbki 1 ettek.). Esinejate seas oli üks soomlane ja kaks ungarlast.

1936. aastal peetud ettekannete nimestik:

Mag. P. Ariste, Eesti keelt rootsiaegsete kohtute protokollidest. (Vt. EK 1936, lk. 1—14 ja 42—46.)

Dr. Ödön Beke, Soome-ugri keelte uurimisest Ungaris Vene sõjavangide seas Maailmasõja päevil. (Kokkuvõtet vt. siins., lk. 56.)

Dr. J. Györke, *Leema*-verbist eesti ja läänemere-soome keeltes. (Ilmunud täielikumal kujul Tartu Ülikooli Toimetistes [*Acta et Comm. Univ. Tart.*] B XL.2; vt. ka EK 1936, lk. 96.)

Õpet. A. Kask, Märkmeid eesti predikatiivi kohta. (Vt. EK 1936, lk. 14—20, läbirääk. seals., lk. 63 ül.)

Prof. J. Mägiste, Märkmeid *saama*-futuurst. (Vt. EK 1936, lk. 65—92: Eesti *saama*-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest. Läbirääkimisi vt. AES-i koosolekuteadetes, EK 1936, lk. 62.)

Prof. J. Mägiste, *Siirdma*-verbi hõimkonnast. (Vt. EK 1936, lk. 129—134: Eesti *siirdma*, *siirduma*, sm. *siirtää*, *siiri*, vepsa *sif etümoloogia selgituseks.)

Mag. Lauri Posti, Mõningaist mõõdu väljendamiseks tarvitavaist läänemere-soome vormidest.

Prof. A. Saareste, IV rahvusvahelise keeleteadlaste kongressi tööst. (Vt. Looming 1936, lk. 946—950 ja 1056—1061.)

Ettekandeist on olnud puht-teadusliku iseloomuga 5, keeleõpetuse alalt 1 ja keeleuurimistöö ülevaadete alalt 2. 8-st peetud ettekandest on seni trükkis ilmunud 6, neist EK-s 4.

Koosolekuist osavõtjaid on olnud: liikmeid 9—20, külalisi 2—14, üldiselt 11—31 inimest. Keskmiselt tuleb osavõtjaid ühe koosoleku kohta 22 inimest, neist liikmeid keskmiselt 14, külalisi 8 (eelm. a. vastavad arvud olid 21, 14, 7).

2. Juhatuse tegevus.

Juhatus on 1936. kalendriaastal pidanud 13 koosolekut, neist kevadsemestril 9, sügisel 4. Koosolekuil on arutatud küsimusi ja nende rühmi 120 päevakorrapunkti all, millest on kõne all olnud kevadel 75, sügisel 45 punkti. (Eelmisel aastal 16 koosolekut 180 punktiga.) Päevakorrapunktide arv on selle tõttu vähenenud, et viimasel ajal on ühelaadseid küsimusi (isegi kümneid) paigutatud protokollis ühe punkti alla.

Õigekeelsusküsimused on juhatuse tegevuses aruandeaastal etendanud olulist ning elulist osa. Nõuküsimine nime de eestistamise asjus oli muutunud massiliseks. Tavaliselt paluti otsust vana perekonnanime eesti- või võõrapärasuse ja uue nime, eriti uue eesnime kõlblikkuse asjus. Omavalitsusasutised saatsid tavaliselt suuri nimestikke vanadest perekonnanimedest AES-ile hindamiseks. Nende kõrval on endiselt päevakorral olnud k o h a n i m e d e ja nende eestistamise küsimused. On jätkunud Seltsi poole pöördumine ka üldiste, pikemaid seletusi nõudvate õigekeelsusküsimustega, kusjuures on kasvanud nõudmine uute eestiliste oskussõnade järele. Ülevaadet Seltsi juhatuse keelelisest tegevusest on pikemalt antud EK möödunud aastakäigu teises pooles, ning viimase semestri kohta antakse lähemas tulevikus. Siinkohal olgu vaid nimetatud, et läinud aastal on juhatus välja saatnud ligi 500 keelelist kirja. Nende hulga ja kiire iseloomu tõttu pole saadud kõiki esitada juhatusse koosolekuile, vaid suurem osa on tulnud vastata sekretäriil kokkuleppel esimehe ja abiesimeestega. väljakujunenud põhimõtete alusel.

Nimede eestistamise asjus Seltsi omas liikmeskonnas on juhatus arvestanud endist otsust, mille järgi iga Seltsi ametnik, stipendiaat ja liikmeks astuda soovija peab olema eestilise perekonnanimega.

Kirjastustegevuse alal on välja antud ajakirja „Eesti Keele“ 15. aastakäik endises suuruses. Uueks aastaks on otsustatud EK numbrite arvu tõsta 6-lt 8-le, samuti hinda kahelt kroonilt kolmele. Eesti keele bibliograafia toimetamist Õpetatud Eesti Seltsi „E. Filol. ja Ajaloo Aastäulevaates“ on jätkatud, kusjuures see töö on aasta keskel hr. Ed. Roos'i käest (Tallinnas) üle antud hr. M. Tooms'e'le (Tartus). R. Nurkse' teos „Adjektiiv-atribuudi kongruentsist eesti keeles“ on trükist ilmumas.

Väljaannete vahetust on laiendatud, samuti nende kasutamist annetusteks väliskülalistele ja asutistele. Väljaannete müügil on olnud maksvad soodustused: Seltsi liikmeile kõigilt teostelt 20% hinnaalandust, „Eesti Keele“ tellijaile 20% „Soome-eesti sõnaraamatult“ (s. o. 1 kr. 95 s.), viimaseile peale selle neljast esimesest aastakäigust vabal valikul kaks tasuta ja viies ning kuues aastakäik poole hinnaga.

Murdeuurimistööd on jätkunud suurendatud määral (lähemalt eriaruandes).

Hõimutöö alal on hr. K. Stalte't lastud koostada liivi keele alglugemiku käsikiri. Suvel antud stipendiumiga viibis Soomes üliõp. Helga Reitsnik.

Seltsi talitus sai aruandeaasta algul uue asukoha, nimelt Eesti Keele Arhiivis, Rüütli 24, kus ta on olnud avatud kahel päeval nädalas à 1 tund. Asjuriks oli üliõp. R. Toona.

1936. a. jooksul on Seltsi vastu võetud 20 uut liiget (eelm.

a. 4), peale nende veel käesoleva uue aasta algul 14 liiget. Hääl-õiguslike liikmete arv on praegu (aastakoosoleku ajal 14. III 1937) 63 (eelmisel a. oli 45).

Juhatuse koosseis. Läänud aasta märtsis valitud juhatusest lahkus kohe mag. P. A r i s t e, kelle asemele kutsuti juhatusse mag. H. R a j a m a a. Esimeheks valitud prof. J. M ä g i s t e astus tagasi esimehe kohalt, kuhu tema asemele sügisel valiti prof. A. S a a r e s t e. Ametid olid juhatuses jaotatud järgmiselt: esimees kevadsem. J. M ä g i s t e, sügissem. A. S a a r e s t e, üks abiesimees kevadsem. A. S a a r e s t e, sügissem. J. M ä g i s t e, teine abies. J. V. V e s k i, sekretär E. E l i s t o, abisekretärid R. A e g n a ja M. T o o m s e, laekur E. N u r m ja abi H. R a j a m a a, raamatukoguhoidja A. K a s k.

Sügisel valitud uue esimehe uuel algatusel hakati eeltöid tegema Seltsi tegevuse ümberkorraldamiseks ja teadusliku sekretäri koha loomiseks, millest kõnet oli olnud ka varemil aastail. Uue aasta algul kaotatigi Seltsi juurest kõik senised väikesetasulised ametid ning valiti teaduslikuks sekretäriks mag. A. R a u n.

E. Elisto.

AES-i sekretär 1936.

Murdetoimkonna 1936. a. aruanne.

Möödunud tegevusaastal on murdekogumistöö olnud mitmeti intensiivsem kui eelmistel aastatel (1935, 1934). Suurenenud on niihästi kogujate arv kui ka kogutud aineistiku hulk ja väärtus.

Murdekogumistööol olid 1936. a. järgmised 20 stipendiaati:

1. A r i k e, Juhan — Karuses ja Varblas,
2. K a n g r o, Bernard — Räpinas ja Vastselliinas,
3. K i i n, Nadežda — Ristil,
4. K i n d l a m, Magnus — Kihelkonnal, Ansekülas ja Jämajas,
5. K u k k, Armin — Mustjalas,
6. L a a n e s, Ruudolf — Hageris,
7. M a a l m a n, Linda — Jõhvis,
8. M u s t, Kustav — Kolga-Jaanis ja Pilistveres,
9. N i i l u s, Valter — leivude (Koiva maarahva) juures,
10. P a l m e o s, Paula — Emmastes, Käinas ja Ridalas,
11. P ö l d r e, Elin — Põltsamaal,
12. R e i t s n i k, Helga — Tõstamaal,
13. R o m e t, Hildegard — Vaivaras,
14. S a n g, August — Lutsis,
15. S õ s t e r, Öie — Vaivaras,
16. T a n n i n g, Salme — Tarvastus ja Helmes,
17. T o o m s e, Mihkel — Vaivara murde alal,
18. U n i v e r, Aleksandra — Karksis ja Hallistes,
19. U u s t a l u, Leida — lisakus ja
20. V i l g m a, Vaime — Haljalas.

Peale nimetatud stipendiaatide on omad Hiiu maalt ja Lutsist kogutud materjalid loovutanud AES-ile ka mag. P. A r i s t e. Kokku on seega saadud murdeainestikku 21 isikult. Töötatud on selle materjali kogumisel 752 päeva, s. o. umbes 25 kuud.

Ülevaate kogutud materjali laadist ja hulgast annab järgnev tabel.

Ideoloogilist materjali (13 kihelkonnast)	8746	sedelit
Wiedemann'i järgi kogutud ainekukku (2 kih-st)	2253	„
Lisasõnastikkude järgi kogutud ainekukku (15 kih-st)	7032	„
Kohanimesid (5 kih-st)	2325	„
Vastuseid vähematele küsimustele	1774	„
Muid materjale (haruldasi sõnu jm.)	11904	„
	<hr/>	
Kokku	34034	„

Lisaks nimetatud materjalidele on kogutud veel 530 lk. murdetekste ja 672 lk. mitmesugust morfoloogilist ja häälikuloolist materjali (viimast peamiselt lutsi ja koiva keelejuhtidelt).

Koosolekuid on Murdetoimkond pidanud 1936. a. neli. Toimkonna juhatajaks oli A. Saareste, abijuhatajaks J. Mägiste, sekretäriks A. Kask, liikmeteks F. Linnus ja P. Ariste.

A. Kask.

MT sekretär.

„Eesti Keele“ 1936. a. aruanne.

Ajakirja toimetusse kuulusid läinud aastal peatoimetajana lekt. J. V. Veski, liikmetena mag. P. Ariste ja E. Elisto. Viimane toimetusliige oli ühtlasi ka ajakirja toimetussektäriks. Hr. P. Ariste lahkus toimetusest viimase numbril toimetamise ajaks. Aasta lõpu läheduse tõttu ei pidanud kandidaadid otstarbekohaseks toimetusse astuda, mispärast aastakäigu viis lõpule kaheliikmeline toimetus — peatoimetaja ühes toimetussektäriaga.

Toimetus pidas tegevuse algul ühe ametliku koosoleku. Hiljem on küsimusi lahendatud toimetusliikmete vahelise läbirääkimise teel. Ajakirja aastakäik ilmus määratud suuruses, 6 nr-t à 32 lk., kokku 196 lk. Ajakirja trükiti endiselt 400 eks. Kogu aastakäik ilmus üksiknumbritena, kolm numbrit kevadpoolaastal, kolm sügissemestril, nagu oli ette nähtud.

Ajakirjal on möödunud aastal olnud ka astöölisi 17 (eelm. a. 26). Neist oli ülikooli õppejõude 6, teisi ülikooli lõpetanuid 7, üliõpilasi ja muid kaastöölisi 4. Kirjutisi on ilmunud kõiki kokku 44 (eelm. a. 58).

Aastakäigus on avaldatud rida teaduslikke uurimusi, ms. näit. õige ulatuslik ning üldsuse seisukohalt tähtis ülevaade *saama*-futuuri algupärasest ja tarvitamiskõlblikkusest. Ajakirjas niikuinii ülekaaluka puht-teadusliku sisu kõrval on püütud erilist rõhku panna õigekeelsuslikele ja muudele praktilistele keeleküsimustele. Nii on ms. pikemalt ja korduvalt käsitletud õigekeelsusküsimusi seoses Joh. Aavik'u uue grammatika arvustamisega, samuti on ulatuslikult käsitletud kahe viimase aasta jooksul tehtud AES-i juhatare keelelisi otsuseid jne. Aastakäigu viimased numbrid, mis suurel määral olid nn. „elulise“ sisuga, on üksikmüügit peaaegu lõppenud.

E. Elisto.

EK toimetussektär.

Nimede-eestistamise Toimkonna aruanne 1936. a. kohta.

Toimkonnas olid: Joh. Aavik, J. Ainelu, M. Lubi, Ed. Sitska, A. Tiitsmaa, J. V. Veski, neist J. Ainelu juhataja, A. Tiitsmaa kirjatoimetaja.

Toimkonna möödunud aasta tegevus seisis nimede-eestistamise liikumise üldjuhtimisest osavõtus ning kaasaaitamises, selle liikumise tähistamises ning materjalide kogumises.

Toimkond oma juhataja kaudu võtab osa Nimede Eestistamise Liidu Tartu Osakonna juhtimisest ja selle nõuande-büroo tegevusest juhataja liikmena, samuti üleriikliku Nimede Eestistamise Liidu juhtimisest Tartu asemikuna ning esimehe abina. Sel puhul tuli osa võtta Tartu ning Tallinna koosolekuist mitmekordselt.

Toimkond ise pidas 1 koosoleku, Tk. juhataja koosolekuid oli vajaduse järgi igal kuul vähemalt kord.

Materjalidest on kogutud üle 2000 väljalõike Seltsi arhiivi.

Peale Toimkonna tegevuse tuleb veel märkida Akad. Emakeele Seltsi juhataja ning selle sekretariaadi tööd nimede-eestistamise selgitamise ning propaganda alal. Seltsi juhatus on välja saatnud umb. 350 kirjavastust küsimusile nimede-eestistamise asjus, toimetanud sellekohast kirjandust ning oma asemiku prof. J. Mägiste kaudu võtnud osa nõupidamisest ja visiidist Riigivanema juurde temale märgukirja andmisel nimede-eestistamise asjus.

J. Ainelu.

Toimk. juhataja.

Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid.

Koosolek 1. okt. 1936.

Läbisõidul Tartus viibiv ungari keeleteadlane dr. Ödön Beke esineb ettekandega *Soome-ugri keelte uurimisest Ungaris Vene sõjavangide seas Maailmasõja päevil*.

Sissejuhatavalt puudutab kõneleja üldse soome-ugri keelte uurimist Ungaris, esijoones B. Munkácsi' töötamist votjaki ja voguli keele alal, ja nimetab, et tema isiklikult on juba enne Maailmasõda spetsialiseerunud tšeremissi keele uurimisele, avaldades 1911 suurema grammatika (24 trükipg.) tšerem. keele kohta. Maailmasõja puhkemisel on vanemad keelemehed Ungaris kohe ennustanud ungari hõimlaste ja türgi-tatari rahvustest isikute tulekut Vene sõjavangide seas, mis on ka teostunud. Ungari keele seisukohalt olevat nimelt väga tähtis ka türgi-tatari keelte uurimine, sest soome-ugri keeltes (välja arvatud läänemeresm. keeled) leidub palju türgi-tatari laensõnu. Uurali keelte seisukohalt olevat tähtsaim türgi keelte hulka kuuluv tšuvaši keel (Volga-bulgaarlaste keele järeltulija), kuna tatari keele mõju olevat väiksem.

Dr. Beke on kohe sõja algul mobiliseeritud sõjaväkke ja saadetud frondile, kus ta juba esimesel aastal on saanud raskesti haavata ning pidanud siis viibima üle aasta haiglas. Selle järele saanud B. koha Budapesti, kus ta sõjaministeeriumi ja Ungari Akadeemia loal on 2½ aasta jooksul iga päev olnud enne lõunat sõdur ning

peale lõunat teadlane. Mõnetunnise, kuid järjekindla igapäevase tööga on saavutatud märgatavaid tulemusi.

Esialgul on suguvennad pidanud nende keele ja kommete uurimist salakuulamiseks ning olnud umbusklikud, kuid hiljem kodunenud küllaldaselt. Alguses on ta töötanud ühe ja siis viie tšeremissiga, kogudes neilt sõnavara, rahvaluulet, usundilisi ja etnograafilisi andmeid. Igaüks neist olnud eri murdealalt. Kaks osanud vene tähtedega kirjutada ja pannud ise palju ainekku kirja. Üks viimaseist olnud veel pagan, kuid arenenud ja andekas, kellelt ta saanud rohkesti tšer. paganausu palveid, ohvri-, abiellumis- ja matusekombeid, vanasõnu, mõistatusi jne. Ühelt tšeremissilt saadud 80-st muinasjutust on Soome-ugri Seltsi väljaandel tulemas umb. 500-lk-line trükiteos, kuna teistelt sõjavangidelt kogutud tšer. muinasjuttudest saaks veel 4 köidet.

1915 on toimetatud Budapesti ümbruses sõjavangide loendust rahvuse järgi, kusjuures on leidunud 73 mordvalast, 56 tšeremissi, 39 votjakit, 2 sūrjanit, türgi-tatari rahvusist 91 tšuvašši, 39 baškiiri jm. Sõjaministrilt oli dr. B. siis saanud loa otsida üles kõigist vangilaagrist tšeremisse ja neid viia Budapesti. Selle järele on ta kasutanud umbes 30-t tšeremissi 12-lt eri murdealalt. Mõned neist murdeist on sinnani olnud uurijaile tundmatud. Ka on erinenud mitmed murded üksteisest niivõrd, et eri murret kõnelevad tšeremissid pole üksteisest saanud aru ning et B-1 on tulnud olla neile tõlgiks. Selle põhjuseks on teatavasti tšeremisside laialipillatus mitmes Vene kubermangus.

Kõneleja olevat seni avaldanud neilt saadud etnograafilist ja usundilist ainekku ning laule. Eriti palju olevat tal veel sõnavara — õige suure sõnaraamatu tarvis. Sõnavara kogumine olevat selle tõttu hästi õnnestunud, et tal on olnud korraga käepärast isikud kõigi murrete aladelt. Ühelt isikult kuulnud sõna kohta on tal olnud võimalik kohe andmeid küsida teiste murrete esindajailt. Sellist soodsat võimalust kohalesõitnud murdeuurijal tavaliselt pole.

Lõpuks laseb kõneleja elada Eesti ja Ungari kultuurilist koostööd.

Prof. J. Mägiste tänab ettekandjat, kes on tegelikult näidanud, kui tähtsat tööd võib teha raskel ajal ning kuidas keeleteadlane peab igas olukorras kohanema.

Prof. A. Saareste juhhib tähelepanu asjaolule, et sellist määratu suurt tööd soome-ugri keelte uurimise alal on olnud võimalik teha sõja ajal, kuid et praegu, rahu ajal, Venemaal elavate soome sugu rahvaste keelte uurimine Soome, Eesti ja Ungari teadlaste poolt pole võimalik.

Erakorraline peakoosolek 4. okt. 1936.

Osavõtjaid 14 liiget ja 8 külalist. Et hääleõiguslike liikmete arv koosoleku ajal on 46, siis moodustavad koosolevad liikmed küsimuste otsustamiseks nõutava kvoorumi. Juhatab enne prof. J. Mägiste, hiljem dr. h. c. J. V. Veski. Protokollib sekretär E. Elisto.

Prof. Mägiste avab koosoleku, tervitab kokkutulnuid ning mainib, et tegelikult on käesolev tööaasta alanud juba dr. Beke küllalisettekandega mõne päeva eest; ühtlasi teatab ta, et Emakeele Selts seisab käesoleval aastal oma tegevuse reformide eel.

Prof. A. Saareste esineb pikema ettekandega *IV rahvusvahelise lingvistide kongressi tööst* (vt. Looming 1936, lk. 946—950 ja 1056—1061).

Täiendavaid valimisi. Selle päevakorrapunkti juurde asumisel valitakse koosoleku juhatajaks dr. Veski.

Prof. Mägiste teatab, et möödunud aastakoosolekul valiti tema Seltsi esimeheks keeldumisest hoolimata ja et ta pärast seda esitas kohe juhatusele esimehe kohalt lahkumise palve. Kevadel, kui prof. Saareste oli Ungarist kodumaale tagasi jõudnud, peakoosoleku päevakorda võetud uue esimehe valimine aga ebaõnnestus kvoorumi puudusel. Sellepärast pole juhatust teda siiani esimehe kohustest täitmisest vabastanud. Sõnavõtja paneb nüüd ette uueks esimeheks valida prof. Saareste, nii et Seltsil ja Eesti Keele Arhiivil oleks ühine juhataja.

Prof. Saareste vastab, et kahe asutise juhatamine teeb just raskusi ja et ta ainult sel juhul nõustub esimeheks valimisega, kui temale võimaldatakse tööd jaotada abiesimeestega ning erikomisjonidega ja kui lubatakse Seltsi tegevuse korralduses muudatusi ning uuendusi ette võtta.

Teisi kandidaate üles ei seata. Kinnisel hääletamisel valitakse häälte-enamusega uueks esimeheks prof. A. Saareste.

Juhatause liikmete uuteks kandidaatideks (vahepeal äralangenute asemele) valitakse hr-d F. Oinas ja M. Lubi.

Teadusliku sekretäri küsimuses võtab sõna prof. Saareste, ette tuues kokkuvõtlikult järgmisi asjaolusid: Akad. Emakeele Seltsi töö on viimaseil aastail tunduvalt kasvanud, mis annab end tunda nii juhatuse üldises tegevuses kui tema üksikute liikmete juures. Seltsil on seni olnud kaks väikesetasulist ametit, asjaajaja ning ajakirja toimetussektär. Peale selle on juhatuse sekretäri töö keelilise kirjavahetuse alal kasvanud nii suureks, et seda on tulnud hakata erakorraliselt tasuma. Kõik need kolm ametit on tänavu nõudnud kulusid kokku keskmiselt 60 krooni kuu kohta. Need väikesed tasud ei kindlusta majanduslikult aga ühtegi neist ega seo ühtegi isikut küllaldaselt Seltsiga. Sellepärast oleks soovitatav luua üks uus koht, millega tuleks ühendada kõik praegused tasulised ülesanded, nimelt teadusliku sekretäri koht. Tasuks võiks olla 100 kr. kuus. Muidugi peaks kandidaat olema ülikooli lõpetanud keeleteaduse alal ning olema korraga nii teaduslike kui ka õigekeelsuslike ja puhtpraktiliste huvidega, sest temal tuleb ms. täita ka asjaajaja ülesandeid. Arvatavasti mitut eri tööd üks isik võiks siiski teha paremini kui mitu eri inimest. Tema oleks siis ühtlasi vastutav kõigi Seltsi juures olevate ülesannete teostamise eest.

Prof. Mägiste nimetab, et asi on selleks esitatud peakoosolekule, et teada saada koosoleku arvamust ses asjas. Jaataval korral saaks juhatust vastavaid eeltöid teha ning kulud uue aasta eelarvesse sisse võtta alates 1. jaan. 1937. Tasu peaks olema küll vähemalt 80 krooni kuus. Kulusid see nimetamisväärselt ei tõstaks, sest sekretärile niikuinii oleme pidanud tänavu tasu hakkama maksma, mis nüüd ühes muude endiste palkadega kalkuleeritakse uue palga sisse. Muidugi tuleksid teadusliku sekretäri tasutingimused kui ka üksik-asjalised kohustused kinnitamisele järgmisel aastakoosolekul.

Õpet. J. Aineloo: Põhimõte on hea, kuid ülesandeid Seltsi juures on nii palju, et üks inimene ehk ei saa kõigega toimegi. Ühtlasi võiks palk olla suurem, nimelt 100—150 kr. kuus.

Õpet. E. Schönberg: Koha loomine on nähtavasti tarvilik, kuid poleks küll otstarbekohane teaduslikku sekretäri koormata kantseleitöödega. Tema peaks olema just teaduslike ülesannete jaoks, kuna kantseleijõud või asjaajaja võiks olla teine isik. Viimase

ülesandeks oleks ka asjaajamisraamatute pidamine. Vastavalt sellele tuleks siis eelarvesse üles võtta kaks summat.

Prof. Mägist: Kahe koha loomiseks võib majanduslikust küljest tulla raskusi. Kui aga räägitakse kahe isiku rakendamisest ja tööjaotusest, siis palju tarvilikum jaotus oleks niisugune, kus üks isik oleks teaduslik, teine õigekeelsuslik sekretär. Asjaajaja ülesandeid on Seltsi juures niivõrd vähe, et need ei sega teadusliku sekretäri tööd. Võiks jätta juhatuse kaaluda, kummas suunas edasi minna.

Dr. Veski: See võib selguda ka hiljem iseenesest, nimelt valitava isiku kalduvustest ja kogemustest.

Õpet. Aineloo soovitab pida teaduslikud ja praktilised asjad lahus, sest ka viimasel alal on meil küllalt tähtsaid ülesandeid ja riigilt peaks toetust saama mõlemaks otstarbeks.

Prof. Saareste nimetab asja korraldamise ühe võimalusena niisugust talitusviisi, mille järgi Seltsi teenistuses on siiski ainult teaduslik sekretär, kes saab Seltsilt ka kogu palgasumma, kuid kes võtab selle arvel endale isiklike abilisi üksikuil erialadel, kus see tarvilikuks osutub.

Läbirääkimised lõppenud, konstateerib koosoleku juhataja, et teadusliku sekretäri koha loomisele põhimõtteliselt vastu pole räägitud ja et juhatuse võib nüüd siin esitatud sooviavalduste alusel vastavaile eeltöödele asuda.

E. E.

AES-i teadusliku sekretäri kodukord.

Vastu võetud korralisel peakoosolekul, 14. märtsil 1937.

1. Akad. Emakeele Seltsi teadusliku sekretäri kui püsiva palgalise jõe ülesandeks on Seltsi vaimlise tegevuse algatuslik edendamine, korraldamine ja ühtlustamine, selle pidevuse eest hoolitsemine ja Seltsi jooksva teadusliku töö tegemine.
2. Selle ülesande teostamiseks teaduslik sekretär
  - a) koostab ja esitab juhatusele Seltsi iga-aastase töökava;
  - b) valvab Seltsi juhatuse jm. organite otsuste ühtluse ja pidevuse eest;
  - c) valvab Seltsi töökavade ja otsuste teostamise järele;
  - d) hoolitseb algatuslikult ja ühtlustavalt Seltsi toimetiste üldsuuna ja nende valiku eest;
  - e) juhhib, korraldab ja teostab Seltsi väljaannete redigeerimist ja trükivalmis-seadmist, sealjuures olles ajakirja „Eesti Keele“ sekretär ning täieõiguseline toimetusliige;
  - f) võtab osa juhatuse ja toimkondade koosolekuist sõnaõigusega;
  - g) Murdetoimkonna sekretärina, lisaks valitud liikmeile, toimkonna täieõiguselise liikmena korraldab ja teostab toimkonna jooksvat tööd, hoolitsedes murdekogumise tehnilise ettevalmistuse, murdekogujate õpetamise ja murdekogude kontrollimise ning hindamise ja korrespondentide võrgu arendamise eest, kontaktis olles Eesti Keele Arhiiviga Seltsi murdekogude korraldamisel;
  - h) hoolitseb juhatuses aruteldavate keeleliste küsimuste ettevalmistamise ja Seltsi teadusliku, õigekeelsusliku, esindusliku ja muu kirjavahetuse eest;

- i) hoolitseb juhatus ja Seltsi üldkoosolekute päevakorra eest, juhatus koosoleku üksikuid päevakorrapunkte ette valmistades;
- j) koostab Seltsi tegevuse üldaruanded, „Eesti Keele“ toimetuse ja Murdetoimkonna aruanded;
- k) Seltsi asjaajaja koha täitmata olles täidab Seltsi asjaajaja kohuseid, muu seas hoolitsedes Seltsi välistutvustuse eest.

3. Oma ülesannete täitmisel teaduslik sekretär toimib kontaktis juhatusega, Seltsi esimehega ja vastavate toimkondade („Eesti Keele“ toimetuse, Murdetoimkonna) juhatajatega.

4. Kui teaduslik sekretär leiab, et Seltsi organite otsus pole kooskõlas Seltsi põhikirjaga, kodukordadega või juhatus otsustega, või et otsus on Seltsile kahjulik või otstarbetu, siis ta juhib sellele vastava organi juhataja ja Seltsi esimehe tähelepanu; viimane võib selle otsuse täidesaatmise seisma panna. Kokkuleppe puudusel organi järgmisel koosolekul tuleb küsimus otsustamisele juhatuses.

5. Teaduslik sekretär võib muid palgalisi ameteid pidada ainult Seltsi juhatus nõusolekul.

6. Teadusliku sekretäri kohuste välise korra ja töötasu suuruse määrab kindlaks Seltsi juhatus.

7. Teadusliku sekretäri valib juhatus.

8. Teaduslikul sekretäril on õigus ametist lahkuda 2-kuulisel ettepeatamisel.

9. Teaduslikku sekretäri ei või valida juhatus ja revisjonikomisjoni liikmeks, küll aga Seltsi muude organite liikmeks.

10. Teadusliku sekretäri võib vallandada Seltsi juhatus, kusjuures otsuse poolt peab olema üle poole juhatus liikmete üldarvust.

*

Täiendus juhatus kodukorrale.

VII. AES-il on ametis teaduslik sekretär, kelle valib Seltsi juhatus, ja kes sõnaõigusega võtab osa juhatus ja muudest Seltsi organite koosolekuist. Teaduslik sekretär või tema asetäitja kirjutab alla koos Seltsi esimehega või abiesimehega kõigile Seltsi kirjadele ja dokumentidele.

Pisiküsimusi.

Veel kord „igapäevase leiva andmisest“¹.

Küsimuse lahendamist, kas igapäevase leiva palves tarvitada täis- või osasihitist, ei tule rajada moodsaile — kui tohiksin nii öelda — „palvepoliitilisile“ kaalutlusile. Nii soovib näit. ühelt poolt J. Märgiste (lk. 141) osaobjektulist väljendust, „mis paremini vastab palve ebakateoorilisele toonile“², ja teiselt poolt J. Aavik (lk. 191) just sellepärast, et „osaobjekt teeb palve vähenõudlikumaks“, arvabki, et „suurema sotsiaalse õigluse nimel tuleks paluda täisobjektiga“, sest et osaobjektilise palvega ei palutavatki täit leivamäära ja siis ei tohitavat ka „nuriseda, kui paljud inimesed kannata-

¹ Vt. Eesti Keel XV (1936), lk. 141, 160, 191.

² Kuid järgnev palve kõlab päris „kateooriliselt“: *Anna meile andeks meie võlad, ja mitte näit.: Kustuta meie võlgadest nii palju, kui Su heldus lubab.*

vad puudust ega saa mitte igapäev kõhtu täis süüa⁴. Kui niiviisi esimene soovitab osaobjekti tagasihoidlikkuse huvides, mis ei pea sündsaaks palve välja kaubelda lausa täit normi, teine aga seevastu soovitab täisobjekti, et vähemalt palve sõnastamisega oleks tehtud kõik, mis paluja poolt võimalik, et kindlustada palutud hüüe täie määra saavutamist, siis kolmas, E. Elisto (lk. 160), soovitab jällegi osaobjekti, kuid veelgi diplomaatlikumal kaalutlusel, nimelt et palutaval jääks võimalus anda enamgi kui kindlat määra, sest tõeliselt inimene paludes igatsevat „muidugi võimalikult rohkem, aga mitte kindlat normi, samuti mitte ühekordselt, vaid alatiseks“.

Säärased kaalutlused oleksid vägagi õigustatud uute palvete hoolikal sõnastamisel, kuid meieisapalve puhul ei nõuta ju meilt iseseisvat sõnastamist, vaid ainult juba antud palve täpset tõlkimist, pärast seda kui on kõigi kasutada-olevate vahenditega püütud selgusele jõuda palve algkeelse sõnastuse tähenduse kohta.

Meieisapalve esineb Uues Testamendis kahes sõnastuselt erinevas redaktsioonis, pikemas seitsmepalvelises (Matteuse ev. 6, 9—13), mis ongi jäänud kirikus ametlikult tarvitatavaks, ja lühemas viiepalvelises (Luuka ev. 11, 2—4)³. Leivapalve esineb kummaski redaktsioonis, kuid kahe lahkuminekuga sõnastuses, millest üks ilmneb juba tõlkes (Mt. *tänapäev* — Lk. *igapäev*), teine (seni vähemalt) mitte, nimelt et tõlkevormi *anna* algupärand on antud Matteusel aoristi, Luukal preesensi imperatiivina. Esimene väljendab tegevuse ühekordsust või vähemalt seekordsust (*anna tänapäev*), teine korduvust (*anna igapäev*). Eesti keeles väljendatakse teatavasti sääraseid varjundeid sobivail juhtudel täis- või osasihitise tarvitamisega. Nüüd ongi küsimuseks, kas antud juhul on võimalik seda vahendit kasutada.

See ei olene mitte üksi verbist, s. t. tegevuse ühe- või mitmekordsusest, vaid ka objekti laadist. Kui kõnesoleval juhul objekt oleks tähistatud paljalt ühe sõnaga *leib*, siis poleks mingit kahtlust, et seda tuleks kummaski redaktsioonis tarvitada osasihitiseks: *Leiba anna meie tänapäev* ~ *igapäev*. Nüüd aga on objektil veel kaks atribuuti: *meie* ja *igapäevane* (= tavaline, alatine). Viimase puhul kaheldakse, kas ta vastab algkeelsele sõnale *ἐπιούσιος*, mille tähendust juba III sajandil üliõpetatud kirikuisa Origeneski enam ei teadnud, ja mille muudest rohkeist tõlkimiskatseist⁴ on mainimisvääremsad: 'olemasoluks vajaline', 'käesoleva päeva jaoks', 'tuleva päeva jaoks', mis ühes traditsioonilise tõlkega annaksid järgmisi tõlketeisendeid objekti jaoks ametlikus (Matteuse) redaktsioonis: *meie igapäevane* (~ *vajaline* ~ *tänane* ~ *homne*) *leib*. Suurima tõenäosusega tähistab igaüks neist neljast kombinatsioonist parajat leiva m ä ä r a⁵.

³ Meie senises piiblitõlkes seda lühemust (puuduvad nimelt kolmas ja seitsmes palve ja ütteks on ainult: *Isa!*) ei ole näha, sest selle tõlke aluseks on olnud algkeelse tekstitraditsiooni noorem faas, milles meieisapalve Luuka evangeeliumis esineb „täiendatuna“ Matteuse evangeeliumis leiduva, vahepeal ametlikuks saanud sõnastuse järgi. Teoksil olev uus eesti piibel rajaneb jälle vanemale ning algsemale tekstitraditsiooni kujule.

⁴ Uusim ülevaade neist seletuskatseist: Gerh. K i t t e l, Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, II (1935), lk. 587—95.

⁵ Sellega pole ju veel öeldud, et see määr oleks iga päeva, iga isiku ja iga olukorra jaoks s a m a suurune toidu n o r m.

Niisugune oleks selle palve tähendus piibliteaduse andmeil. Nüüd jääb eesti keelemeeste asjaks leida sellele mõttele adekvaatset väljendust eesti keeles. Allakirjutanu võib-olla ekslik keeletunne ütleb, et määra mõiste sunnib Matteuse juures tarvitama täisobjekti, kuna osaobjekt oleks võimalik ainult sel juhul, kui atribuudid ei ise-loomustaks aine hulka, vaid selle kvaliteeti. Nii tähendaks näit. palve: *Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev!* ainult seda, et andku Jumal meile tänagi sama sugu st leiba nagu igapäev. See mõte on kindlasti ilus ja sügav, kuid, nagu juba öeldud, vastab vaevalt selle palve algele tähendusele. Et Luuka redaktsioon eeldab tegevuse korduvust, siis tuleks seal muidugi tarvitada osaobjekti ka leivama äärra puhul: *Meie tavalist (~ vajalist ~ sama päeva ~ järgneva päeva) leiba anna meile igapäev.* Kuid Matteuse tekstis ja seega ka ametlikus palvekujus tuleks soovitada täisobjektilist väljendust: *Meie igapäevane (~ vajaline ~ tänane ~ homne) leib anna meile tänapäev.*

22. I 37.

S. Aaslava.

Teateid.

Dr. phil. Jenő Fazekas,

Tartu Ülikooli ungari keele lektor ja Tartu Ungari Teadusliku Instituudi juhataja saabus veebruari teisel poolel Tartu ning asus oma kohuste täitmisele. Dr. Fazekas on juba varem viibinud Eestis vahetus-stipendiaadina. Muu hulgas on ta avaldanud esimese ülevaate eesti keelearendus- ja uuenduspüüdeist ungari keeles. (Vt. selle töö arvustust J. Mg. poolt EK 1936, lk. 24 jj-d.) Soovime hr. Fazekasele head edu ungari keele ja kultuuri tutvustamise töös.

Venemaa soome sugu rahvaste näitus

korraldatakse Õpetatud Eesti Seltsi, Akadeemilise Emakeele Seltsi, Eesti Keele Arhiivi ja Eesti Rahva Muuseumi poolt 11.—18. aprillini s. a. kunstiihing „Pallas’e“ ruumes Tartus. Välja panna kavatsetakse niihästi raamatuid (ilukirjanduslikke teoseid, õpikuid jne.) kui ka etnograafilisi esemeid. Et seesugust näitust Eestis varem pole korraldatud, siis tohiks huvi selle vastu olla suur.

Ungari murdeuurimine,

mis vahepeal tundus olevat soiku jäänud, on rõõmustaval viisil uuesti elustunud peamiselt kahe noore ungari teadlase algatusel. Läänud suvel käisid Dénes Szabó ja Béla Kálmán (viimane oli omal ajal stipendiaadiks Eestis) Ungari Teaduste Akadeemia toetusel murdeuurimisretkel Lääne-Ungaris. Ka praegune ungari stipendiaat Tartus, hr. A. Mjázovszki osutab elavat huvi murdeuurimise vastu, võttes aktiivselt osa eesti murrete uurimise seminarist ja foneetika praktikumist. Kõik see osutab sellele, et ungari murdeuurimine on uut hoogu võtmas.

Vastutav toimetaja: Joh. V. Veski.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus. 20. III 1937.

EESTI KEEL

(Akad. Emakeele Seltsi ajakiri, XVI aastakäik, 1937)

ilmub aasta kohta kaheksa numbrit, à 32 lk., kokku 256 lk. Ilmumise tähtajad: kevadsemestril veebr., märts, aprill, mai, sügispoolaastal sept., okt., nov., dets.; kaksiknumbri korral teise numbrit tähtaeg.

Tellimise hind aastaks sisemaale 3 kr., välismaale 4 kr., pooleks aastaks sisemaale 1 kr. 50 s. Üksiknumbri hind 40 s., kaksiknumber 80 s. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Üksikuid numbreid on müügil Tallinnas Tall. E. Kirj. Üh. „Päevalehe“, Tartus O/Ü. „Noor-Eesti“ ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupluses. Viimases ka talitus (Tartu, Ülikooli 15, tel. 63).

Varem ad aastakäigud:

- I—IV aastak., 1922—1925, à 192 lk.,
brošeeritud, hind à 2 kr.
- V—VIII aastak., 1926—1929, à 256 lk.,
brošeeritud, hind à 3 kr. 20 s.
- IX—XV aastak., 1930—1936, à 192 lk.,
brošeeritud, hind à 2 kr. 50 s.

Ilmunud broš. aastakäikudelt raamatukogudele ja koolidele 15 %, Seltsi liikmeile 20 % hinnaalandust. Saada Noor-Eesti raamatukauplusest.

Uued erisoodustused:

„Eesti Keele“ 1937. aastakäigu tellijaile annab AES võimaluse saada EK neljast esimesest aastakäigust vabal valikul kaks tasuta (saatekulude vastu), peale selle osta viiet ja kuuet aastakäiku poole hinnaga, s. o. à 1 kr. 60 s. Kirjalikult soovi avaldades ning raha ette saates — talituse kaudu (Akad. Kooperatiiv), isiklikult (tellimiskviitungi ettenäitamisel) — otse Noor-Eestilt. Soomeeesti sõnaraamatult (vt. eelmise numbrit kaanel) saavad EK tellijad 20 % (1 kr. 95 s.) hinnaalandust — Akadeemilisest Kooperatiivist.

EESTI KEEL

kui ainuke keeleline ajakiri Eestis

taotleb kahesuguseid sihte: 1) avaldada teaduslikke uurimusi eesti keele ning sugukeelte alalt, käsitledes ka üldkeeleteaduse probleeme, ja 2) võimalust mööda rahuldada tarvet puhtõigekeelsusliku ajakirja järele.

EESTI KEELES

leiavad käsitlemist õigekeelsuse ning tegeliku keele korralduse küsimused. EK-s avaldatakse Akad. Emakeele Seltsi juhatusel ja E. Kirj. Seltsi Keeletoimkonna keelelisi otsuseid ning reegleid. Eriti sagedasti käsitletakse koha- ning isikunimedede kirjutusviisi.

EESTI KEELES

ilmub tarvidust mööda keelelise kirjanduse, eriti tegelikku tarvituse minevate teoste (käsi- ning õpiraamatute) arvustisi, murdetekste, ülevaateid tööaladelt jne.

Toimetus: Tartu, Rüütli 24, III kord. Tel. 2-81 (peatoimetaja).

Eesti Kirjanduse Seltsi

perioodiliste väljaannete omandamist pole veel keegi kahetsenud!

Elav Teadus — populaarteaduslik seeria, mis oma sisult seisab paremate välismaa sellelaadiliste väljaannete tasemel. Ainevalikult on ta vägagi eluline ja huvitav haritlasele ja esitusviisilt arusaadav ka algkooli lõpetajale. Moodsast kodukorraldusest praegusaja maailmapoliitikani, kosmose ääretusest ühervalguse olese abitute liigutusteni ulatub ta valdkond: kõige mitmekesisemad vaimu- ja loodusteadused leiavad peamiselt eesti teadlaste poolt usaldatava esituse asjatundliku toimetuse juhatusel. Varustatud rohke pildimaterjaliga ning röömsate värviliste kaanetega ilmub aastas 12 ca 112-lk. raamatut, à 1 kr., ette tellides 9 kr. aastakäik.

Suurmeeste Elulood — biograafiline seeria, mis tutvustab maailma suurte isikute elu ja loomingut lapsepõlvest surmani, näitab võitlusi ja raskusi, võõraid maid ja rahvaid ja ajaloolisi aegu põneval ja kaasahaaraval kujul. Peale teadmiste rikastamise annavad elulood usku ja julgust ellu; väga tihti on kuulsaid mehi võrsunud kehvadest oludest ja nende elukäik on heaks eeskujuks igaihele. Aastas ilmub 6 piltidega umb. 150-lk. raamatut, ette tellides 7 kr. 50 s. aastakäik.

Maailmakirjandus — ilukirjanduslik tõlkeseeria maailmakirjanduse klassilisist teoseist nii proosas kui värsis. Ta koosseisu kuuluvad tööd, mida loetakse suuriks vaimseiks väärtusiks kõigi rahvaste juures, mis on alussambaiks Euroopa kultuurile ja mida õpitakse koolides. Teoste ainult nimepidi tundmine nende kättesaamatuse tõttu võõras keeles võib alles nüüd muutuda nende sisuväärtusest osa saamiseks; liiati nende tõlkijad valitakse parimate asjatundjate hulgast. Arvustus ongi MK esimesele, 1936. aastakäigule andnud täie tunnustuse. Aastas ilmub 6 umb. 300—600-lk. raamatut, à 3 kr. 75 s. — 6 kr., ette tellides 18 kr. aastakäik.

Eesti Kirjandus on kuukirjaks kõigile neile, kes huvituvad kirjanduse, keele, kultuuriloo, rahvaluule ja -teaduse küsimustest ja kes soovivad kursis olla ilmunud raamatutega. Olles eesti suurimaks kirjandusekäsitlejaks ja -arvustajaks, kannab ta kokku varanduse, mida võib tarvis tulla igal ajal — nüüd ja 10 ja 100 aasta pärast. Lisana ilmuvas „Eesti raamatute üldnimestikus“ on toodud hoolas bibliograafia kõigist Eestis ilmunud (ja Nõukogude Vene eestikeelseist) trükiseist. Aastakäik 12 nr-t, à 50 senti, ette tellides 5 kr. aastakäik.

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Tartu, Aia 19, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

HIND 80 SENTI.